

ગુર્જર અંબલવન : અંક ૨

અ લ કા

—કર્તા—

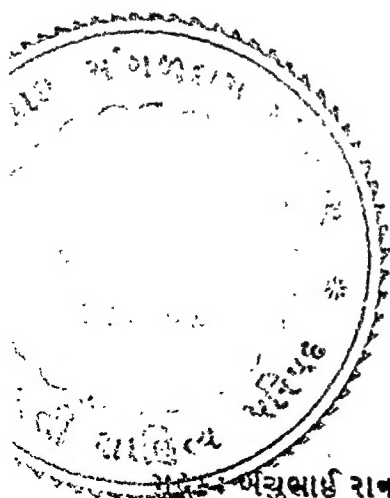
જેઠાલાલ નારાયણ ત્રિવેદી

રાંધેળા (હત્તર ગુજરાત)

પહેલી આવૃત્તિ

સર્વ હક્ક કર્તાને સ્વાધીન
હિંમત ત્રણ રૂપિયા

સને ૧૯૪૯

પ્રેમકાંત અમરશી રાજત, કુમાર પ્રિન્ટરી, ૧૪૫૪ રાયપુર - અમદાવાદ
પ્રકાશક : ચન્દ્રકાન્ત જીવનલાલ અમરશી મહેતા, પીરમંશા રોડ : અમદાવાદ

અર્વાચીન ગુજરાતી કવિતાના આચાર્ય
પ્રા. રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠકને

લેખકની કૃતિઓ

ટૂંકી વાર્તા

- ૧ કાચાં ફળ (નવલિકાસંગ્રહ)
- ૨ નયનનાં નીર (નવલિકાસંગ્રહ)

નવલકથા

- ૩ સમ્રાટ વિક્રમ (અવંતીપતિ)
- ૪ સુરેખા (સામાજિક નવલકથા)
- ૫ રેભા ,
- ૬ રાજરોષ (ઐતિહાસિક નવલકથા)
- ૭ રાજ્યાભિષેક ,
- ૮ સોલંકીનો સૂર્યાસ્ત ,
- ૯ પાટણનો પુનરુદ્ધાર ,
- ૧૦ લતા (શ્રી. ગુલાબદાસ ઓકર, શ્રી. સુન્દરમ્, શ્રી. ર. વ. દેસાઈ તથા
ખીનઓ સાથે લખેલી સળંગ વાર્તા)
- ૧૧ રાજદંડ (છપાય છે)

કાવ્ય

- ૧૨ પાંખડી (સુક્તકોનો સંગ્રહ)
- ૧૩ અલકા (કાવ્યસંગ્રહ)

સંશોધન

- ૧૪ ભાલણનાં પદ
- ૧૫ કાવ્યચિંતામણિ (અપ્રગટ)

અનુવાદ

- ૧૬ અચલા (ખંગાળીનો અનુવાદ)
- ૧૭ નિરંજના ,

નિવેદન

સને ૧૯૩૮માં 'પાંખડી' નામથી 'કુમાર' કાર્યાલય દ્વારા મારો તેમજ વર્તમાન ગુજરાતી કવિતાનો પહેલો મુક્તક-સંગ્રહ પ્રગટ થયો ને તે વાંચકો તથા વિવેચકોમાં એકસરખા આદરને પાત્ર થયો. મારી કવિતાની ફૂલપાંખડીને મળેલા એ લોકાદરથી પ્રસન્ન થયેલા અનેક કવિતારસિક મિત્રો મુક્તક સિવાયનાં મારાં ખીન્ન નાનાંમોટાં કાવ્યોનો સંગ્રહ પ્રગટ કરવા મને વારંવાર સૂચના કરી રહ્યા હતા; પરંતુ અનેક કારણોને લીધે આજ સુધી તે ખતી શક્યું નહિ. આ વિલંબથી મારી કાવ્યપ્રવૃત્તિના પ્રચારને ગેરલાભ થયો હશે કે કેમ એ ચોક્કસ કહેવાય નહિ; પણ લાલ તો એ થયો જ કે સમયના વહેણ સાથે મારી કાવ્યવિષયક સમજ અને દષ્ટિ વધુ વિકાસ પામી. પરિણામે આ સંગ્રહનું પ્રકાશન એ મારે માટે કોઈ અત્યુત્સાહ કે સાહસનો પ્રસંગ નહિ પણ ગુર્જર કવિતાદેવી પ્રત્યેની મારી પ્રસન્ન દ્રવ્યનું જ કેવળ નિદર્શન ખતી રહે છે.

છેલ્લાં સોળસત્તર વર્ષમાં રચાયેલી અને 'પ્રસ્થાન', 'કૌમુદી', 'કુમાર', વગેરે માસિકો તથા ધતર પત્રોમાં પ્રગટ થયેલી અને અપ્રગટ રહેલી મારી કવિતામાંથી થોડીક ચૂંટીને આ સંગ્રહરૂપે રજૂ કરેલી છે. રસિકોના હૃદયનું પ્રમાણ એમાંની અધી નહિ તો થોડીક કૃતિઓને પણ પ્રાપ્ત થશે એવી આશા છે.

કયી કૃતિઓ પ્રથમ ક્યાં પ્રગટ થયેલી તેનો ઉલ્લેખ ટિપ્પણમાં કરેલો છે. પ્રથમ નજરે પકડાઈ ગયેલી અશુદ્ધિઓની યાદી પણ આપેલી છે, તો તે પ્રમાણે શુદ્ધિ કરી લેવા વિનંતિ છે.

'કુમાર'ના નેપથ્યમાં રહી ગુજરાતી કવિતાને પ્રેરનાર તેના વિદ્વાન સંપાદક શ્રી. અચુભાઈ રાવતે આ સંગ્રહના પ્રકાશનમાં આપેલી કિંમતી સહાય અને સૂચનો બદલ હું તેમનો આભારી છું. વળી, મારા કાવ્ય-લેખનને એક યા ખીજી રીતે સહાનુભૂતિ કે પ્રોત્સાહનનું વારિ સિંચનાર પ્રા. બળવંતરાય કે. ઠાકોર, પ્રા. રામનારાયણ વિ. પાઠક, દી.બ. કૃષ્ણ-લાલ મો. ઝવેરી, શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈ, પ્રા. વિજયરાય વૈદ્ય અને રવ. મહુભાઈ હ. કાંટાવાળા વગેરેનો હું ઋણી છું.

જેઠાલાલ ત્રિવેદી

મહત્વની શુદ્ધિ

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૦	૧૮	મિષ્ટાન્નરા	મિષ્ટતરા
૨૭	છેલ્લી પંક્તિ	શકર	સંકર
૨૮	૫	વધુ	વધૂ
૩૧	૧૮	કવા	કિવા
૩૨	૧૩	હંચી	હાચી
૩૫	૧	યૌવન વેલડી	યૌવનવેલડી
૩૫	૧૧	મહુ	મહું
૩૬	૧૧	પ્રીતમ ભુવન પથ	પ્રીતમભુવન-પથ
૪૦	૪	પ્રભુ ધામ	પ્રભુધામ
૪૫	૩	મન માનેતી	માનમાનેતી
૪૫	૪	સોધાં	સોંધાં
૪૬	૧૧	હણી	હણી
૪૭	છેલ્લી પંક્તિ	પામુ	પામું
૫૬	૪	હતરે	હતરે
૫૬	૧૬	હૈયુ ફૂટયુ	હૈયું ફૂટયું
૬૯	૧૬	મોધાં	મોંધાં
૭૧	૯	માયુ	માયું
૭૧	૧૩	બવળે	ટબવળે
૭૬	૧	વદનો	વંદનો
૭૭	૧૪	દ્રગમાં	દગમાં
૭૭	૧૯	વદવા	વંદવા
૭૮	૧૨	વાયુ-ઝાપ	વાયુ-ઝાપટ
૮૪	૧૩	આકષણુ	આકષ્ણુ
૮૬	૪	જૈ કરી	જૈં કરી
૯૩	૧૩	ધમ	ધર્મ
૧૦૧	૫	સંતાંન	સંતાન
૧૦૬	૪	પાણીડાં ભરી	પાણીડાંભરી
૧૦૭	૧૧	બધાં	બધા
૧૧૧	૧૭	મોધાં	મોંધાં
૧૧૮	૯	પસાઈ	પિસાઈ
૧૧૯	૨	આંસુ ધાર	આંસુધાર

કાવ્યાનુક્રમ

શીર્ષક	પૃષ્ઠ	શીર્ષક	પૃષ્ઠ
૧ અલકા	૯	૨૪ રજની	૩૭
૨ રજનીદેવી	૧૫	૨૫ રમણી હવે હું	૩૮
૩ ખરતા તારા	૧૬	૨૬ આભાર ?	૪૦
૪ સરિતાનો અંતાપ	૧૭	૨૭ કોઈ કહેશે ?	૪૧
૫ નજરકેદ	૧૯	૨૮ તારાનું આશ્વાસન	૪૨
૬ શરદને વધામણે	૨૦	૨૯ અધીરો ચાંદલો ?	૪૩
૭ શ્રાવણુ આવ્યો	૨૧	૩૦ કામના	૪૪
૮ ચૈત્ર માસ	૨૨	૩૧ માનેતી	૪૫
૯ પૃથ્વીનું નવું વર્ષ	૨૩	૩૨ જે પાસાં	૪૬
૧૦ સ્થિતપ્રજા વક્રીલ	૨૪	૩૩ પ્રીતમનું હૃર	૪૭
૧૧ સુકિતની ઝંખના	૨૫	૩૪ રાધાની ઝંખના	૪૮
૧૨ કળા ?	૨૬	૩૫ તમ ત્રિપુરારિ	૪૯
૧૩ જવાસો	૨૭	૩૬ અધિકાર	૫૧
૧૪ સહવાસ	૨૭	૩૭ રહસ્ય	૫૨
૧૫ રજનીનું રૂપ	૨૮	૩૮ શોધ	૫૨
૧૬ કૂળદોષ	૨૮	૩૯ રાધિકા	૫૩
૧૭ એવી તે રાણી રંગે કેમ		૪૦ બામ્બ ?	૫૬
કાળી ?	૨૯	૪૧ કેમ રિસાણી	૫૭
૧૮ વીરની ઉક્તિ	૨૯	૪૨ પીડા ઉરે છો	૫૮
૧૯ તારંગા	૩૦	૪૩ સમુદ્રને	૬૧
૨૦ માતંગરાજીને	૩૧	૪૪ તેં છેતર્યો મુજને !	૬૨
૨૧ જળે ભરીરે અલી વાદળા !	૩૨	૪૫ અનળ પથ	૬૩
૨૨ સૌદર્યસાગર	૩૫	૪૬ વણકરને	૬૪
૨૩ ઝંખના	૩૬	૪૭ અંતરની આગ	૬૫

શીર્ષક	પૃષ્ઠ	શીર્ષક	પૃષ્ઠ
૪૮ મધરાતે	૬૬	૭૨ વિભુ	૯૬
૪૯ નિષ્કુરા	૬૭	૭૩ નારીસપ્તક	૯૭
૫૦ મર્યાદા	૬૮	૭૪ ધરતીનું રૂદન	૧૦૧
૫૧ રમકડાં	૬૯	૭૫ મૂઢેશ્વર	૧૦૨
૫૨ ગર્વ વિ. નમ્રતા	૭૦	૭૬ ભવાની	૧૦૩
૫૩ એક પ્રાર્થના	૭૧	૭૭ દીપક	૧૦૪
૫૪ રાજમાતાનો ઉપાલંભ	૭૨	૭૮ ફરતોફરતો ફાગણ આવે	૧૦૫
૫૫ વતનની વાટ	૭૪	૭૯ પદ્મનો સંદેશ	૧૦૬
૫૬ શ્રેષ્ઠદાન	૭૫	૮૦ સરસ્વતી	૧૦૭
૫૭ ખાંભી	૭૬	૮૧ પ્રભુ મને પથ્થર ઘડજોરે!	૧૦૮
૫૮ મૃત્યુની મઝા	૭૭	૮૨ સેવકને એના ઉચાટ શા?	૧૦૯
૫૯ નારી	૭૮	૮૩ શાનું સમારક?	૧૧૧
૬૦ સાક્ષ્ય	૭૯	૮૪ મિનારા ને મહેલો	૧૧૨
૬૧ હરિજનનું બલિદાન	૮૦	૮૫ મંગળ પ્રભાત	૧૧૩
૬૨ ભવનો માછી	૮૨	૮૬ શીદ મૂકિયે	૧૧૫
૬૩ ન સમજો	૮૩	૮૭ આશ્વત	૧૧૬
૬૪ પ્રિય ધરા	૮૪	૮૮ આઝાદીનો! રોપ	૧૧૭
૬૫ સળ	૮૫	૮૯ આમજીવન	૧૧૮
૬૬ પરોઢનો તારો	૮૬	૯૦ દિલનો દવ	૧૧૯
૬૭ અમર અશ્વત્થામા	૮૭	૯૧ મરજીવા	૧૨૦
૬૮ કવિન્દાનાલાલને અંજલિ	૮૯	૯૨ શરનું સ્વાર્પણ	૧૨૧
૬૯ સ્મૃતિ	૮૯	૯૩ યુક્ત-દાસી	૧૨૨
૭૦ ભારતનો સંદેશો	૯૦	ટિપ્પણ	૧૨૫
૭૧ વિક્રમ સંવત ૨૦૦૦	૯૫		

અલકા

દિવ્ય રૂપના અંબારે રે
અલકા મારી ઝોપી રહી,
સોણાં કેરી સીમડિયે રે,
ગંધન લાખ લોપી રહી.
રૂપરૂપના અંબારે રે
અલકા મારી ઝોપી રહી.....(ધ્રુવ)

મારી અલકામાં યશો ને
કિન્નરકંઠી નારીઓ,
છે મંદાર ગકુલની રે,
મનોહર કયારીઓ.....રૂપરૂપનાં

અંદા પ્રેમ-પીયૂષની રે
વસે વળી વાસ સદા,
પૂર્ણ પૂનમ નિત્યે રે
અમાસ ન થાય કદા.....રૂપરૂપનાં

રોપે રજનીગંધાના રે,
મહેકે કાવ્યકુંજલડી,
મુગ્ધ ઉરની અટારિયે
વાગે મીઠી વાંસલડી.....રૂપરૂપનાં

આવો અલકામાં આવો રે!
આધિવ્યાધિ દૂર થશે,

છન્ન કોષો કવિતાના

અંતરમાં ઊઘડશે.....રૂપરૂપનાં

અહીંથી કાવ્યકસ્તુરી રે,

લૂંટે કવિલોક કદા,

ચઢી કલ્પનાઘોડે રે

ખૂંદે સ્વપ્નભોમ સદા.....રૂપરૂપનાં

ઊઠો ! અવનીતળવાસી રે,

અલકા આજ સાદ કરે,

તમ સત્કાર કાળે રે

કુસુમનો હાર કરે.....રૂપરૂપનાં

ઊંચા ઊંચા ઝરૂખા રે,

વાદળથી વાત કરે,

મિષ્ટ વીણાના વાદ્યે રે,

જાણે રસવારિ ઝરે.....રૂપરૂપનાં

ભલે અલકામાં વાસો રે,

ધરા ન ભુલાય જરા,

એ તો આઘેથી દીસે રે

હોયે તેથી મિષ્ટતરા.....રૂપરૂપનાં

દેખું અહીંથી ધરિત્રીનાં

હુઝો, દવો, દાહ સદા,

છોડી અવનીને આવ્યો રે,

પૂછો આંહી કેમ તદા ?.....રૂપરૂપનાં

આંચો અવનીને કાળે રે
 અલકાપુરી દિવ્ય વિષે,
 નથી નાસીને આંચો રે
 એકાંતિક લોગ મિષે.....રૂપરૂપનાં
 રસવારિ વહાવા રે
 અલકાથી પૃથ્વીપટે,
 અમી સિંચાવા અવનીમાં
 મનડું માંદે ઘાટ ઘડે.....રૂપરૂપનાં

છન્ન કોષો કવિતાના
અંતરમાં ઊઘડશે.....રૂપરૂપનાં

અહીંથી કાવ્યકસ્તુરી રે,
લૂંટે કવિલોક કદા,
ચઢી કલ્પનાઘોડે રે
ખૂંદે સ્વપ્નભોમ સદા.....રૂપરૂપનાં

ઊઠો ! અવનીતળવાસી રે,
અલકા આજ સાદ કરે,
તમ સત્કાર કાળે રે
કુસુમનો હાર કરે.....રૂપરૂપનાં

જાગ્યા જાગ્યા ઝરૂળા રે,
વાદળથી વાત કરે,
મિષ્ટ વીણાના વાદ્યે રે,
જાણે રસવારિ ઝરે.....રૂપરૂપનાં

ભલે અલકામાં વાસો રે,
ધરા ન ભુલાય જરા,
એ તો આવેથી દીસે રે
હોયે તેથી મિષ્ટતરા.....રૂપરૂપનાં

દેખું અહીંથી ધરિત્રીનાં
દુઃખો, દવો, દાહ સદા,
છોડી અવનીને આવ્યો રે,
પૂછો આંહી કેમ તદા ?.....રૂપરૂપનાં

આંચો અવનીને કાળે રે

અલકાપુરી દિવ્ય વિષે,

નથી નાસીને આંચો રે

એકાંતિક ભોગ મિષે.....રૂપરૂપનાં

રસવારિ વહાવા રે

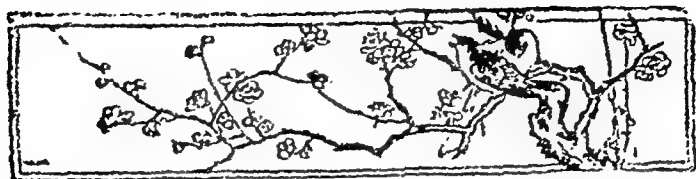
અલકાથી પૃથ્વીપટે,

અમી સિંચાવા અવનીમાં

મનહું માંઝે ઘાટ ઘડે.....રૂપરૂપનાં

વીધે કૈંક હજાર પુષ્પ પણ ના ટીપુ ચ સૌંદર્યનું
 કે મીઠા રસનું કદી ચ મળતું લોખંડની સોયને;
 વીધે ના કુસુમો છતાં ભ્રમરને પુષ્પાર્ક મીઠો મળે,
 એવી રીત વિવેચકો રસિક તો કાવ્યામૃતે તુષ્ટ છે,
 ખીજ તો ખની સોય વ્યર્થ કુસુમો છેદે હજારો મીઠાં.

प्रकृति

રજનીદેવી

ભીનલા વરણી રજનીદેવી,
 તો'ય જીઓ, વરણાગી કેવી !
 તારા-ફૂલડે ગૂંથી એની,
 ઓઢણી તેજભરી. ૧

ફૂલફગરની ચુંદડી ઓઢી,
 સેંથલિયે શશિચરને ઓઢી,
 ભાન ભૂલી શું જાયે દોડી
 કૃષ્ણ-અલિસારે ! ૨

રજની સ્મિત કરી હાં પલકે,
 ત્યાંનભમાં વીજળીઓ ઝલકે,
 હસતી હળસીકન્યા મલકે,
 જોખન-ધેનભરી. ૩

ખરતા તારા

: મંદાકાન્તા—સૌનેટ :

રાત્રિ રાણી દુઃખથી ઝુરતી ચંદ્રની પાસ બેસી,
બોબો ધારે પતિશિર છતાં, અંતરે છે ઉદાસી;
સ્વામીકેરી પરમ ખિલતી પૂર્ણિમાની યુવાની
જાગ્યે આવી. ક્ષય શરીરમાં તેજની થાય હાનિ.

સાળુ ગૂંથ્યો નવલખ હીરે તે ગમે ના લગીરે,
સ્વામી માંદા સમીપ વસતી સુંદરીને શરીરે
શૃંગારો શું કદિ ચ ગમશે ? થાય સર્વે અકારે,
શૃંગારો ને શરીર સઘળું હોમશે સ્વામી સારે.

પૂર્ણિમાથી રજનીપતિને રોગ રે કોઈ લાગ્યો,
તેની સેવા કરતી રજનીને ઘણો થાક લાગ્યો,
તેથી ઘેરી રજની બનતી સ્વામી દુઃખે દુભાતી;
સ્વામી આલ્યો તણ રજનીને રે ! અમાસે રિખાતી.

સ્વામીશોકે રજની હીરલા સાળુના તોડી નાંખે,
તારા તૂટી નભથી ખરતા લાગતા લોકઆંખે.

સરિતાનો સંતાપ

“જાજે વાદળ બેની બાપુને દેશ,
આટલો સંદેશો મારો આપજે. (ધ્રુવ)

માડી વિના મારો સુનો સંસાર
બાપે વળાવી મને સાસરે; જાજે૦

સાગર જેવો રે બાપે જોયો જમાઈ
આવી શોભાવે ઘર આંગણું; જાજે૦

રોઈ રોઈ બેની મારો ઘેરાયો સાદ,
માન્યું ન મુજ રીસામણું; જાજે૦

માડી વિષુ વાત કોને રે કહું ?
વગર આણે ઠેલી સાસરે; જાજે૦

હાથ ધરી બાપે આપી આશિષ,
સુખી થાજે સાસર-વાસરે; જાજે૦

ઉતરી ઉંચા મારા મૈયરના વાસ
આવી હું રડતી સાસરે; જાજે૦

રોયાં હું સાથે વગડાનાં ઝાડ,
રોયાં પથ્થર ને પહાડ રે; જાજે૦

એક ન રોયા મારા ગિરિવર બાપ,
પથ્થર જેનું કાળજી; જાજે૦

ધ્રુસકે રડત મારી માડી એ વાર
બોલી “બેટા, મારું કાળજી!” જાજે૦

લીલો પાલવ કીધો સરળો ઉરસાથ,
 સ્વામીનો સૂર સુણી દૂરથી; જાજે૦
 ધડકયું હૈયું ચઢ્યા સુખના બુવાળ,
 જાણે દાળું ઉર ઉરથી; જાજે૦
 પામી સખી જ્યાં હું સ્વામીની બાથ,
 મારા મનોરથ મરી ગયા; જાજે૦
 મીઠો માનેલ મેં તો સ્વામીનો સાથ,
 ખારા ખારા તે મુજને થયા; જાજે૦
 ગમતો નથી એનો ઘેરો ઘાંધાટ,
 શોકચોનું સાલ છે સારડી; જાજે૦
 ઝાઝેરી શોક્યના થાય રે કંકાસ,
 સુખી નથી એકે બાપડી; જાજે૦
 બાપુ કે'તા સાગર રત્નોના રાજ,
 રત્નો તો દેવ લૂંટી ગયા; જાજે૦
 લૂંટી ગયા રત્ન સાગરનું ઉર
 વલોવી વિષ કરી ગયા; જાજે૦
 લક્ષ્મી જેવી રે વળી દીકરી ઘેર,
 લાડકવાયો જમાઈ છે; જાજે૦
 એમ મળ્યો એરમાયાનો સાથ
 દુઃખથી આ છાતી ઘવાઈ છે; જાજે૦
 બેની, કહેજે મારા બાપુને એમઃ
 દીકરી રે દુઃખમાં દટાઈ છે;” જાજે૦

વાદળબેની:

“રે ના, બેની ! મારે ઉરને ઊડાણ
 દુઃખનીરે વીજળી છુપાઈ છે; જાજે
 તારી પેઠે રે મારી લાડકવાઈ,
 તારા જેવી ને તારા જેટલી; જાજે
 મેં ય છાંડી એના બાપુની પાસ,
 તેનું સ્મરણ તું જગાવતી,” જાજે
 એવું વદી વાદળ હૈયાની સાથ
 દાળે સરિતાના દેહને; જાજે
 માને હૈયે જેમ બાળ સમાય,
 વાદળ હૈયે સરિતા શમે; જાજે
 ભરતી ચઢી વાદળબેનીને ઉર,
 સરિતાને હૈયે શમાવતાં, જાજે
 તણુખા ઝરે અતિ સુખના શરીર
 બાળાને અંક ઝુલાવતાં; જાજે

નજરકેદ

મને નજરકેદમાં અદિઠ કો પૂરીને ગયો,
 ‘ઉઘાડ, અવ છોડ્યા ! સૂણુછકે ? ગયો ક્યાં ?’ કહું.
 હસે ખડખડાટ ત્યાં ‘અહિં જ છું’ કહી માનવી
 વસેલ મમ અંતરે, શરમથી બનું છોલિલો.

શરદ્દને વધામણે

(૨૧૬)

વર્ષાના મેઘ યેન રેહ્યા
 કે અવનીને અમૃતે ભીંજવી,
 કુંક આતઠની તરસો છીપાવી
 કે સાગરમાં મોતીડાં સિંચવી.....વર્ષાના મેઘ૦
 વન વનના સોહાગ આજ ખીલ્યા
 કે વનદેવી આવે વધામણી,
 નદી સરનાં તે નીર થયાં નમણાં
 કે શર્દ્દ યેન આવે સોહામણી.....વર્ષાના મેઘ૦
 વને પુષ્પોને પાન ખૂળ ખીલ્યાં
 કે પંખીઓ મીઠેકું ગાય છે,
 નવલ જાગે ઉદલાસ યેન હૈયે
 કે આનંદે ઉરો છલકાય છે.....વર્ષાના મેઘ૦
 શીળી શર્દ્દને વધાવવા આલે
 કે વાળીને અજવાળ્યાં આંગણાં,
 શાન્ત સાગરના નીરમાં એનાં
 કે ઊંચ શાં શોભે સોહામણાં!.....વર્ષાના મેઘ૦
 સખી, લાવો કંકાવટી આવો
 કે શર્દ્દદેવી આવે સોહામણાં
 સખી દીપકની માળા સોહાવો
 કે ઉજળો હૈયાનાં આંગણાં.....વર્ષાના મેઘ૦

શ્રાવણ આવ્યો

જાર જાર મહિને શ્રાવણ આવ્યો, સરવરિયાં છલકાયાંજ;
મોતીડાં વરસાવે ઝરમર, વાદળિયાં મલકાયાંજ.

જાર જાર મહિને

ધરણી માનું હૈયું ખીલે હર્ષ તણાં રોમાંચેજ;
સૂરજ જાણે આખો મીઠી છૂપાં અમૃત સિંચેજ.

જાર જાર મહિને

લીલી ઓઢણી ઓઢે અવની, સ્નાન કરી મદમાતીજ;
શ્રાવણનાં જળ મોતી ઝીલ્યે અધિક મનોહર થાતીજ.

જાર જાર મહિને

ગોકુળનાં નરનારી રીઝયાં, નૌતમ ગીતો ગાતાંજ;
ઘર ને જેતર જાતાં ગાયે કૃષ્ણલીલા મદમાતાંજ.

જાર જાર મહિને

શીખા વાય સમીર, મીઠા સૂર ળંસીના શિર ધારીજ;
નદી સરોવર માઝા મૂકે, છલકે શ્રાવણવારિજ.

જાર જાર મહિને

શ્રાવણનો છલકાટ ઉરે આ મારે ચે મંડાતોજ;
છાનો રહીને ફહાનો ક્યાંથી કાન્તિના સૂર વા'તોજ.

જાર જાર મહિને

ચૈત્ર માસ

ચંચળ કરતો ચિત્ત માસ આ ચર્ધતર આવ્યો,
ચંપો મ્હોર્યો બાગ, આંબલો ફેરી લાવ્યો;
સરિતા સર સૂકાય, ધરણમાં ધોમ ઘિખાયો,
ધરાપુત્રી પર કોપ સૂરજ, તેં કેમ દિખાયો ?

કારણ વિણ નવ કોપે બડા, જો કોપે તો કલ્યાણ;
સૌ રસકસ રાખે જીવતા, આ તપી ધરાના ભાણ.

નભમાં નમણું અબ્જ, પિંજ્યા રૂ શો ઢગલો,
સીમ બની વેરાન ધરે છે ભુખરો ડગલો;
ચૈત્ર-ચંદ્રનું તેજ ધરામહીં અમૃત ઢાળે,
સૃષ્ટિ સૂએ સહૂં શાન્ત, રાતના રુપલા જોળે.

આખો દિન જગ તાપે તપે, ફળ તેનું આ રાતડી;
દુઃખ પછી છે સુખની ઘડી, સાચી ઠરતી વાતડી.

ચૈત્ર તણી નવરાત ગામડે ગોરી ગાતી,
કુંભ-ઘડા મંડાય, પૂજા શક્તિની થાતી;
અબળા અવૃણાં અન્ન ખાય ને સ્મરતી ઓખા,
“અનિરુધ જેવા કંથ” કુમારી કોડ અનોખા.

પણ દુઃખ ત્રિવેદી ન પાકતાં, અનિરુધ ઓખા ગામડે;
ચંપાયા ચારે ગમ થકી, આજે વાંકે આપડે.

પૃથ્વીનું નવું વર્ષ

(રાસ)

ભૂમિદેવીએ ભવ્ય રાસ સખી માંડિયા,
જાણે એ કેાણ ક્યારે રમણે ચઢી ?
યુગો અનંત થયાં તૂટે ન એક તાન,
ભૂલે ભમ્મર-રાસ એક નાં ઘડી. ભૂમિ०

તારે-મઢેલ નભમાંડવડે ધૂમતી,
ઋતુ ઋતુના શૃંગાર એ સજે;
વર્ષામાં ધારી નવલ સાડી નવરંગની
ગગનેથી ઘેરાં કંઈ ગીત એ ગૂંજે. ભૂમિ०

મસ્તીમાં માતી ઉરસાગર ઉરાડતી
પૂનમના ચંદ્રની હોંસી કરે;
તહોયે મોહલ ધરાદેવીના રાસમાં
શશિચર તો સાથમાં ખેંચાયા કરે. ભૂમિ०

ધરતી ધૂમે ને રવિદેવ ધૂમે રંગીલા
ગાંડા બનીને અન્ય ગોળા ધૂમે;
મોહીને મેઘ ગગનપાટેથી ઉતરે,
આવી લલાટ ધરા કેરાં ચૂમે. ભૂમિ०

રમતી ગગનના ગોળે કેં વાદળી
ધરતીના રાસ જોઈ જાન રે ભૂલે;

હૈયું દ્રવીને એનું પાણી થઇ જાય છે
રસની રસિકતામાં શું ના ફૂલે ? ભૂમિં

એવી અલબેલી પૃથ્વી કેરી રસકૂંદડી
કેરો થયો છે એક ફેરો પૂરો;
પગલી પાડે છે વળી પૃથ્વી આજ ધૂમવા
નવીન ફેરો, કરો હર્ષના સૂરો. ભૂમિં

સ્થિતપ્રજ્ઞ વકીલ

(મુક્ત મનહર)

લાગતનાં નાણાં આપી અસીલ સલાન
કહે: “સા’જ, જીત્યા ન તો જાશે મારું માન;
‘હાર્યો હાર્યો’ સહુ કહે એ નહિ વેઠાય.”
કર્મ પહેલાં ફળ પામી ‘હો’ કહે વકીલ.
છતાં ગીતાભ્યાસી, સમ જય-પરાજય!

મુક્તિની ઝંખના

ઉંચા ઉંચા સરોવર કિનારા,
 શું આલના મીનારા
 કે પાણીડાં પૂરેલાં પીંજરે.
 કેંક યુગોની કેદ એ કાળી-
 માં જીંદગી ગાળી
 ને પાણીડાં આજે મૂંઝાય છે . . . ઉંચા ઉંચાં
 રૂડી સંગેમર્મરની દીવાલો-
 માં કેદનો ઢાળો
 કે કેદ ઝટ કપરી જણાય ના . . . ઉંચા ઉંચાં
 ભલે રૂપાળી કેદ તહાય છોડી
 ને પાણીડાં દોડી
 કે સદિમાં સરવા ઉતાવળાં . . . ઉંચા ઉંચાં
 જુગજુગનાં બંધન આજ છોડી
 કે બેડીઓ તોડી
 ને સરવરિયાં છૂટવા ઉતાવળાં . . . ઉંચા ઉંચાં
 રૂડા આરસના કાંઠડા તોડ્યા,
 સૌ મોહને છોડ્યા
 કે મારગ છે ધૂળથી ભરેલ હો ! . . . ઉંચા ઉંચાં
 પથે કાદવ ને કાંકરે ભેટી
 કે સાગરને ભેટી
 ને સરવરિયાં થાશે વિલીન ત્યાં . . . ઉંચા ઉંચાં

શમી સાગરમાં ધન્ય એ થાતાં,
 ને ગંગા કહેવાતાં
 કે સુક્તિના એવા પ્રભાવ છે..... ઉંચા ઉંચાં
 મારો પીંજરમાં પ્રાણ આ પૂરાણો,
 કે ખૂળ છે મૂંઝાણો,
 ને સાગરમાં સરવા ઉતાવળો.... ઉંચા ઉંચાં

કળા ?

લલા મૃગ, નથી જનો સ્વર અને ગીતે ઘેલડા,
 બજે જગતમાં બધે મધુર બીન મોહાવવા;
 ન એ શુચિ કળા બરી, ઉદરઅર્જની એ કળા
 થકી મૃગ વિનાશિને જગ ચહે સદા કસ્તુરી.

જવાસો

(મરાઠી સાખીનો ઢાળ)

ધગધગતા દવ ધરતીમાં ને લીલાં વન વિલાયે,
 વનદેવીનાં વસંતવસનોના રંગો પલટાયે;
 પાતાળેથી પાણી પીતાં તરુવર કંઠે સુકાયા,
 નાનકડી કંઈકંઈ નદીઓના આતમદેવ ખુઝાયા.
 વરસતીધોમ મહીં ખીલે ફૂણી કંઈ ડાંખળીઓવાળું,
 સળગતા ખેતરની વચ્ચે જવાસા કેરું રે જાળું.

નાનકડાં એનાં મૂળમાં એ કોણ અમીરસ સિંચે ?
 લીલીકુંજર દેહડી એની ઉનાળે કયમ લીંજે ?
 વર્ષાનું જળ અડતાં એનાં અમીજળ થાય અલોપ !
 હીમે દાઝી વનવેલી શો બળી જાય એ રોપ.
 ઉનાળે હીર જીવન કેરું બતાવી સંતોષે ખીલે,
 ‘પરાંયું પાણી ના વાંછું’ વદીને વર્ષામાં વિલે.

સહવાસ

(મિશ્રોપનતિ)

મહાજનોનો સહવાસ પામતાં
 લલે જનો તુચ્છ ય માન મોહું;
 એરે ભરેલા વસિ તુચ્છ સાપ
 આભૂષણો શકર શીર્ષ થાય.

રજનીનું રૂપ

(શાદ્દલવિકીરિત)

‘કાળી ઘોર નિશા સમી કદરૂપી સ્ત્રીમાં શું મોહ્યો શશી ?’
એવું સૌ જગ બોલતું નહ ભણી બેઠું કટાક્ષે હસી.
‘પોતે સુંદર તો ય ના પ્રિયતમાના રૂપની છે તથા ?’
‘નિશ્ચે શ્યામ : સુરૂપ થાય રવિથી, સાચી જ છે એ કથા.’

મુગ્ધા શી શરમાળ ખૂળ શશીની છે એ વધુ રાતડી,
ઝાઢે છે નખશીખ ઢાંકી દઈને તારે મઢી ચૂંદડી.
અંધારે અલિસાર માત્ર કરતી ધીમા ધીમા પાદથી,
મોહ્યો શા રૂપમાં શશી, જગતને દેખાતું તેથી નથી.

તોફાનો પણ પ્રવૃષ્ઠે પ્રસરતાં જ્યારે ખસે ઝાઢણી,
ત્યારે થોડી અપાંગની જગતને દેખાય ત્યાં મીટડી;
ને આવે જડ જગતનાં ય જનને ત્યારે કંઈ કદપના:
‘તેના શ્યામળ ઝાઢણા મહીં ન શા રાશિ હશે રૂપના !’

કુળદોષ

(વસંતતિલકા)

પૃષ્ઠે ન કુળ કદિ કોમળ પદ્મ કેરું,
શીવાર્પણમ્ કરી જનો નમતા ઘણેરું,
પિત્રાઈ છે કમળના, કુળ-બીલ્લીટોપ,
સૈંદર્યલુપ્થ નિરખે નવ કુળદોષ.

એવી તે રાણી રંગે કેમ કાળી ?

ચાંદા સૂરજના પૂજન કાળે ન એટલા દીવા બળે રે,
રાત્રી-રાણીના પૂજન કાળે કે લાખલાખ દીવા બળે રે.
ચાંદા જેવા કે તાતા તેજે જગતમાં માતા ફેરે રે,
એવા ચ રજનીને અંદે પોલીને મીઠી નિદ્રા કરે રે.
સૂરજ જેવા કે છેડલો સ્હાવા સુષિમાં ફેરા ફેરે રે,
રજનીરાણી ન કિન્તુ કોડ કું એમના પૂરા કરે રે.
પાસે આવી પવનરાજ કોડેથી ધીમે પંખો કરે રે,
તો' ચ ના રાત્રીરાણીના પાલવનો છેડલો ઝોલે ચડે રે.
રાત્રીરાણીના બોલે બોલે કે સુખથી ફૂલડાં ઝરે રે,
એવાં તેજે ભરેલ ફૂલ લાળો કે આલમાં આછાં ચંગે રે.
હંકાય ધરતીને આલ બે ફૂલે રાત્રી જો બોલ્યા કરે રે,
એથી શાણી રે રાત્રી સમજીને મનથી મૂગી રહે રે.
રાત્રીરાણીનાં હસવા મોંઘાં કે કોઈ દિ મલકી પડે રે,
મલકે ત્યારે અંધારા આલે કે નવરંગ રેખા ચંગે રે.
'એવી તે રાણી રંગે કેમ કાળી' ઘુવડ મન શોચ્યા કરે રે,
જગતો ચારે પ્રહર રહી ફૂટ એ કોયડો ઉડેલ્યા કરે રે.

વીરની ઉક્તિ

‘માગ્યાથી દેઉ જ્યાદે, શિર પણ વધુમાં લે !’ કહે વીર એવું :
‘નાક ના માત્ર દેવું.’

તારંગા

નથી મુગટ ફૂટડો રજતશેા હિમેથી, ન વા
મુખે રવિ શશી કદા પ્રથમ સ્મિત તો વેરતા;
ન કેા ક્રિડત કન્યકા-પદ તણી મીઠી ઝાંઝરી
સમા રવથી દોડતી ઝરણી એ સદા પ્રાંજ્ઞે.
નથી ઘન ઘટા તરૂ તણી, ન કુંજ કેા રમ્ય જ્યાં
પ્રમોદ રસિકેા લલે, 'કિલકિલાટ પંખી કરે.
પહાડ! તવ દર્શને પથિક કેા નવા છોલિલા
પડે, વહી ઉઠે 'શું આ દગડના ઢગે દેખવું?'

તારંગા હે! ક્યમ બની ઉલો નાગડા જોગી જેવો?
કાં કાંટાળાં તરુવર લૂખાં તહે ધર્યાં અંગ તારે! ૧૦
કાં ના વાધા કુસુમલ લીલા અંગ તેં પહાડ ધાર્યા?
કાં રેલાવે હૃદયરસ ના ઠેઠ સિંધુ સુધી તું?

ખોડકું માથું એ તારૂ જોગીના જોગ આદરે
ગ્રીષ્મે સર્વાંગ સેકાતાં નિવૃત્તિ તો'ય ના ધરે.
સર્વ શૃંગાર વર્ણાંગી તણ તેં એ શું તે દિને, ૧૫
પડ્યા જે દિ' શિરે તારે, દિવ્ય યાદો પ્રભુ તણા?

કહે બાપુ, તેં એ નીરખી તપ તીર્થકર તણું
લીધી દિક્ષા દિવ્યા તપન તપવાની રણ વિષે?
બની તેથી ખોડો સ્થિર જડ ઉલો તાપસ સમો?
સમાધિ ના છુટી જિનપદ અડચે જે ચઢી કિવા?

ભોગીના ભોગને લોકો શું જટાએજ માપશે ?
રંગેલા અંચળા ઓઢે શાને લોળા દિગંબરો ?

✽

આપુ ગિર્નારની શોભા, તારંગે બે વસી નથી,
તો તારંગા તણી છે ના આભા ગિર્નાર-આપુમાં.
આપુ ગિર્નારનાં ધામે, પ્રભુ સૌંદર્યઅંશમાં
દીસે, જિનરૂપે પોતે તારંગાતીર્થમાં પ્રભુ.
શાન્ત સ્થિર તપોભૂતિ, તારંગા હું નમું તને
વિતરાગ પ્રભુ કેરી કલ્પનાના પ્રતીક હે !
શાન્ત ધ્યાનસ્થ ભેદને તને તીર્થકરેય વા
થયા સુગ્ધ હશે તું પેં, પ્રભુપાદે સ્વધન્ય તું. ૩૦

હો ના છો કોટવાળું તુજથી મુલકનું, ના ભલે આભ ઉંચો,
છો ના શીર્ષે હિમાળાં શિખર ગિરિતું પે ના વળી રમ્ય કુંજો,
છો ના તારે ઝરા કે સરિત દીકરીઓ સાસરે-સિંધુ જાતી,
ભોગીના ભોગ તારે નથી નથી ખપના જા વદ્યો ભોગ વાટે.

શાન્ત સ્થિર શિરે બોડા, દેર જિન પ્રભુ તણું
ધોળું જાણે પડયું પુષ્પ, યાદ આવે ઘડી ઘડી ! ૩૧

માતંગરાબેને

છોટા રંકજનો તણી કયમ ઘૂણા કવા અવજ્ઞા કરો
સત્તા કે ધનના મદે ? તમ કને સર્વસ્વનો સાર ના.
માતંગો મદથી ભર્યા મલપતા દે ના શકે કસ્તુરી,
જે દેતા મૃગ કેા વને તૂણ તણો ચારો નકામો ચરી.

જળે ભરી રે અલી વાદળી !

(રાસ)

જળે ભરી રે અલી વાદળી, મારાં આતપથી અંગ યળી જાય રે
ઉરરસ રેલી જળે રે;
આલે ઉડનારી ઉભી રે' ઘડી, તહારા હૈયાના હોજની હીલોળનાં
સ્મરણો મેલી જળે રે.
આલે ઉડનારી ઓ હાથણી ! તને જોઈને આંખ શીતળ થાય રે
ભેટવા તલસી મરે રે;
હૈયાની લાખ લાખ વેદના, એનાં ખાંધી વિમાનને ઉડવા
ઊછળી કાળો ભરે રે.
સુના છે કંઠ સરિતા તણા, મારાં સુનાં સરોવર ઉર રે.
રાજહંસ ઉડીજતા રે;
ઘેરે ઘેરે તારું ગીતકું, તારાં ચમકતી વીજનાં હાસ્ય રે
જોઈ ઉર ચૂરા થતા રે.
ઉંચી અટારી અલખેલડી, છોડી આવોને સ્નેહરસ ઢોળતાં
ધગતા ધરણી તટે રે;
'આવો આવો રે' કહી મોરલા ગાય મીઠેરા રાગ મદહાર રે
ઉરખંધ શું ના તૂટે રે ?

*

માન રે મૂકીને ભલે આવિયાં, ભલે વરસાવ્યા સ્નેહમીઠા મેહ રે
રંગ ઉરઉરે વહ્યો રે;
કુસુમના થાળ ધર્યા કાનને, સ્નેહ-છાળો સરોવર ઉરાડતાં
સરિકંઠ ગુંથ રહ્યો રે.

પ્રણય

સૌંદર્ય સાગર

(વસંતતિલકા)

જોઈ તને અમર યૌવન વેલડી શી
ભૂલું સખે! સમય દેશ, સદાય જાણે
સૌંદર્યધાર તુજ અંગથી ફૂટતી જે
સંજીવની થઈ ત્રણે ભુવનો જીવાડે.

સૌંદર્યમાં તુજ થવા ચહું એક લીન
ભોમે ખરી જ્યમ અને ઉડુ કેા વિલીન;
આકર્ષણે ડગી રહું ઉરતંત્ર માફ,
સૌંદર્યથી સ્થગિત નેત્ર થયું ગિચાફ;
ફેવે ફેવે નયન શું ફૂટતાં ન હોયે
ખાણું કરોડ ત્યમ થાય ઉભાં ફેવાડાં.

પૂછે મને 'તુજ ઉરે ચહું કાં સમાવા?'
'વ્યક્તિત્વ નોખું નિજ કાં વળીદૌ ભૂંસાવા?'

સૌંદર્યસાગર તાણું ઝરણું પ્રવાસી
હું, સાગરે શમુ ન તો રણમાં ઢટાઉં ?

વધાઈ

જ્યારે જ્યારે આવે પાનખર ત્યારે જાણુજે કે,
આવે છે સમીપ શુભ વસંત-વધાઈ;
હઃખ કેરી પરાકાષ્ઠા આવે ત્યારે જાણુવું કે,
સમીપ આવી છે હવે સુખની સન્ધાઈ.

ઝંખના

આઘા ગિરિમાં જોલે મોર, ક્યાં છે ચિત્તચોર
 જોવા ઝંખું રે,
 ભવેભવના ચિરન્તન શોર, કરી કલશોર
 હસે વંકું વંકું રે...આઘા ગિરિમાં

[૧]

કોને કાજ મેં માંડિયા, જીવનના અભિસાર ?
 ક્યા પ્રીતમનો પંથ હું, નીરખું નમણી નાર ?
 કોને કાજ સમાયાં શરીર, યુવાનીનાં ચીર
 અંગે ઓઢી રે ?
 આંગે આશા-અંજન આંજેલ, જીવન દીવેલ
 શોધી શોધી રે...આઘા ગિરિમાં

[૨]

પ્રીતમ જીવન પથ દોહાલા, મોવન ચે ગળી જાય;
 ઝાંખી જ્યાં દૂરથી થતી, ઘડપણુ વેગે ધાય.
 ભલે પ્રાણુ યોવન સૌ જાય, દેહે છો જોવાય
 મને રઠ જાગી રે,
 મીઠો મૃત્યુપ્રીતમનો અંક, ચપળ ભૂ-લંગ
 તણી ચોટ લાગી રે.

[૩]

રાત્રીદિન સ્મરણે રમે, અંતરને ઊડાણ;
 મૃત્યુદેવની ગંસરી, કંપે વિહ્વલ પ્રાણ.
 પ્રાણપ્યાકું મૃત્યુ વેણ વાય, દષ્ટે ન દેખાય
 હૈકું કંપે રે,
 વાગે વિરહ કેરાં બાણ, પ્રીતમને પ્રાણ
 જોવા ઝંખે રે... આઘા ગિરિમાં

રજની

(હરિણી)

રવિ જળહળે રાતોમાતો બની, 'જગ સર્વનું
 તિમિર ફિટવી જયોતિર્માના ધરા સર્વદા
 કરી મુકું' ઉરે વદી, પૂઠે પળે પણ કાલિમા.
 'રજનિ પુરુષાર્થોને અંતે ઉગે', નહિ સત્ય તે;
 રજનિ પુરુષાર્થોને છાયા ધરે મધુ માત શી.

રમણી હવે હું

સંધ્યા સમે નમણી નાર ઉભી ઝરૂંખે,
તાકી રહ્યાં પથિકનાં દગ લાખ ભૂખે
એ દેહને હવસતૃપ્તિનું ધામ માની,
નારીમુખે તરવરે પણ આજ ગ્લાનિ.

૪

બાળરુ એ વેશ્યા, નિજ તન તણે વિક્રય કરી
હબારે કામીને કપટવચને 'કાન્ત' કહીને
પટાવે: 'હું તારી, અધિક સહુથી તું પ્રિય મને.'
ઉરે એને બીજું ધન વિણ ન કોઈ પ્રિય છતાં.

૮

સંધ્યાએ આજ કિન્તુ જ્યાં ઘેર ઘેર દીવા થયા;
વેશ્યાના ઉરમાં એ કેા થયેા દીવો અચાનક.
રતિને કામ શુ જોડું, જતું તું એક માર્ગમાં,
મિલાવી હાથમાં હાથ, હાસ્ય વિનોદ વેરતું. ૧૨

પ્રકુલ રમણી મુખે યુવકનેત્ર-આભા ઢળે,
દિસે શું રમણીત્વની નર ઉતારતો આરતી!
વસેલ રમણી ઉરે પ્રણયદેવ વેશ્યા તણું,
કરે ચક્રિત ચિત્ત, દૈ કિરણ સ્વત્વના લાનનું. ૧૬

વેશ્યાના જડ હૈયામાં પ્રજ્ઞા દષ્ટા સમી ઉગી,
જેવી વાદમીકિતે હૈયે એકાએક ઉગી હતી.
ઘર્ષણે ઘર્ષણે મેઘે, વીજળી ના અખૂટતી,
દર્શને દર્શને તેમ પ્રજ્ઞા રોજ ન ઉદ્ભવે. ૨૦

નિહાળી એ જોડું, પ્રથમ થયું કે ભાન-‘રમણી
હું એ’ વેશ્યાને ને ધળકી ઉઠી રે ઉર-ધમણી;
હજારો પાન્થોનાં નયન ટગતાં આજ ન ગમે,
ઉરે વીંછી ડંખે, ગત સ્મરણમાં ચિત્ત વિરમે. ૨૪

સ્થાન મુખે ઉભી નારી, રોજ શી લોકને મને
વેશ્યા; એ આજ સ્વચિત્તે કિન્તુ વેશ્યા મટી હતી.
લોકની દૃષ્ટિનાં તીરો, આજે એ ના ઝીલી શકે;
વિંધાતી કુલનારી શી ઝડખેથી જતી ધરે. ૨૮

‘શું હું છું ના નારી? પ્રણય-પ્રભુનું મંદિર ન કે
‘શું આ મારી કાયા? ફીટી ગયું શું નારીત્વ મુજનું?’
પૂછે વેશ્યા પ્રશ્નો મનથી, ધનુટંકાર કરતા
સુના હૈડે એના, વિજય રમણીનો સૂચવતા. ૩૨

‘માણી મીઠી રજની શયને દેહ આ સ્વર્ગ માની
‘મારો કામી જન શતશતે, મિષ્ટ લાષા સુણાવી,
‘આવ્યો કે ના પણ પ્રણયનો દિવ્ય દ્વારે પૂજારી,
‘વેશ્યા વેશે પણ નિરખતો હું વિષે છક્ક નારી. ૩૬

‘પામ્યો કે ના પ્રણય રમણી ઉરનો સત્ય, સર્વે
‘માટી ચૂંથી મુજ તન તણી થૈ ગયા મુગ્ધ ગર્વે;
‘નારી હું ને મુજ હૃદયમાં દેવતા દિવ્ય બેઠો,
‘પામ્યા તેનાં દરશન ન કે, અંતરે કે ન પેઠો. ૪૦

‘એકાકી એ મુજ ઉર તણો દેવતા અર્ધ્ય પૂજા
‘વીના સૂતો ઉર ઉદધિમાં, આજ એને જગાડું.

‘જંખું હાવાં પ્રણય પ્રભુના લક્ષ્મ-પ્રાણેશને હું,
‘આવે તો તે હૃદયરસની સ્વર્ગમુધા ચળાડું. ૪૪

‘વેશ્યા ગણે જગ ભલે રમણી હવે હું,
‘સૌંદર્યધામ ન તને, પ્રભુ ધામ જાણું;
‘ચેતાવી સંયમદીવો તમ મંદિરેથી
‘ટાળું, પધાર ઝટ સાધક! દેવ જાગે.’ ૪૮

✱

‘ભેનારી દર્પણે મોહું, ફેડે વેશ્યા જ દર્પણો,
‘દિલના દેવતા પાળે, લાગે ખીન્નું બધું લૂખું. ૫૦

આભાર ?

સ્વાતિતણી વદતી વાદળી: ‘માછલી જો !
‘આ બુન્દ મોંઘું દહં તે ઉપકાર મારો.’
એ સાંભળી વદત મીન: ‘તું માન મારો
આભાર કે હું, જલકણ દધિમાં ક્ષાર થાતાં બચાવું.’

કોઈ કહેશે ?

(રાસ)

કોઈ કહેશે રસિક કેમ મેઘે

ચાતક ચિત્ત ચોટી રહે રે ?

જગે જળના ભરેલ સાત સાયર

તૃપાનાં દુઃખ શાને સહે રે ?....કોઈ કહેશે ॥

કોઈ કહેશે કમળકૂલ કૃણાં

સૂરજ જોઈ શાને ખીલે રે ?

ફડો ફપનો અવતાર આલ્યાંદો

જોઈને તોય શાને વીલે રે ?....કોઈ કહેશે ॥

કોઈ કહેશે રસિક પદ્મઉરે

ભ્રમર કેદ શાને થતો રે ?

મીઠો ચંપો છે મહેકતો સુવાસે

ભ્રમર કેમ છોડી જતો રે ?....કોઈ કહેશે ॥

મને કહેશે રસિક કોણ એવું

સાગરઉર ઘેલું કરે રે ?

શાન્ત સાગરનું નીર શશી માટે

ફદીને કેમ ફાળો ભરે રે ?....કોઈ કહેશે ॥

કોઈ કહેશે હોકાયંત્ર કેરી તે

સોય કોણ નચવી રહ્યું રે ?

ગમે પૂર્વ પશ્ચિમ ના, એણે

ઉત્તરમાં શું એવું લહ્યું રે ?....કોઈ કહેશે ॥

નવલ યૌવનને નચવે એવાં
 ચુંબક ઉર કેાણે ઘડયાં રે ?
 કેાઈ કહેશેા વિરાટ બ્રહ્મદેહે
 માયાનાં નૂર કેાણે જડયાં રે ?....કેાઈ કહેશેા ॥

તારાનું આશ્વાસન

(વસંતતિલકા)

નક્ષત્રમંડળ વિષે દૃઢ સ્નેહ કેરું
 ખેંચાણુ છે અજબ, એ જરી થાય ઢીલું
 ત્યારે ગણી પ્રણયની ક્ષતિ તારલા ત્યાં
 આવે નીચે પ્રણયની નવપ્રાપ્તિ માટે.

એવી ભલા ધરિણિ આ જડ કિન્તુ છે કે,
 હ્યાં તેજ-પ્રેમ સહુનો જડ ભાસ માત્ર;
 આવે ન હાથ અહિંયાં સ્થિર પ્રેમવારિ,
 પુષ્પે પડયાં હિમકણેા સમ એ જણાય.

તું તેજરુપ પ્રણયી અહીં શ્યામ થાશે,
 ને 'પથરો' જગ તને ગણશે કઠોર;
 તારો સરી ખરર નાદ કરી કહે છે :
 'ના પ્રેમના બળ વિના નભમાં ટકાય;
 'પૃથ્વી વિષે સમદુઃખી પથરો તણાં હું
 'વૃંદે વસી કરી શકું દુઃખ કૈંક ઓછું.'

અધીરો ચાંદલો ?

‘અધીરો કેમ થાય ચાંદલા હો આજ,
તું અધીરો કેમ થાય ચાંદલા ?.....(ટેક)

‘ઠેલાં જવાનો કોલ ઘેર કોને આપિયો
તેથી ઉતાવળો તું ચાંદલા ?.....અધીરો

‘આલે ઉગીને હાલ આંચો અગાશિયે,
પગલાં ભરે કાં ઉતાવળાં ?

‘મહાણી ન રાત ધવલ ચંદ્રીમાં નહાઈ મેં
હું ને પ્રીતમ બેઉ ખડાવરાં.....અધીરો

‘થોભી થોડુંક જા મોંઘેરા ચાંદલા,
અધુરા કોડ મારે ઉર કેં,

(ચંદ્રનો જવાબ)

‘ઘેલી થયેલ આજ જાણા તું બોલતી
પ્રીતમના પ્રેમે ચકચૂર થૈ.....અધીરો

‘રઠિયાણી રાત મેં દૂધમલે અજવાળિયાં
ઢાળી સોહાવી ધરા ચોકમાં;

‘અહીંની ઉભળી પ્રેમી દંપતીની રાત મેં
જાઉ હવે હું અન્ય લોકમાં.....અધીરો

‘તારા સમાણી કેંક કોડભરી યુવતી
લંબાવી ડોક જુએ વાટ ત્યાં,

'એનેય બોલ બાળા કરવી નિરાશ શું
 રોકાઈને એક તુજ માટ દ્યાં?...અધીરો
 'સુણે ન બેન તું તો નાનકડા કાન છે,
 સુણુ પણે હું, વિજેગણી
 'ઉગ્યો ભાળીને મને ગાળો રે ભાંડતી,
 બાણે કૂંકાડે કે નાગણી.....અધીરો
 'આવે સૂરજ બેન, થાઉં વિદાય હવે
 નથી ઉતાવળો લગીર હું;
 'તાપે તપીને બેન થાજે તૈયાર ત્યાં
 આલું છું મારી લટાર હું.'...અધીરો

કામના

પ્રાતઃકાળ સમું મધુર જગમાં છે રમ્ય બાલાપણું,
 તોયે સૌ શિશુ ઉર એમ સમજે પ્રૌઢત્વ સોહામણું;
 કંટાળે વય પ્રૌઢના સળગતા મધ્યાન્હતાપે બળી,
 પસ્તાતાં પછી મૃત્યુને શિશુ થવા, પ્રાર્થે પદોમાં ઢળી.

માનેતી

બાર બાર વર્ષે વહાલમ આવે, સોનાકૂલ પડાવ્યાં રે,
વધાવવા વહાલમને મોતી મોંઘેરાં મંગાવ્યાં રે,
મન માનેતી હું વહાલમની મારે કાંઈ કમી ના રે !

સોઘાં કૂલની છાળ ભરીને અણુમાનેતી આવી રે,
વનમાંથી વીણીને હાથે હાર ગૂંથીને લાવી રે,
ગરીબડી અણુમાનેતીની સંપત હોય શી બીજી રે !
હું માનેતી પ્રીતમ કેરી મારે કાંઈ કમી ના રે !

મળલખ મોતી હેમકૂલડે વહાલમ મેંજ વધાવ્યો રે,
ગરીબડી અણુમાનેતીએ કૂલનો હાર ચઢાવ્યો રે,
ઉછાળતી એ કૂલ, હસી હસી હું તો વાંકું જોતી રે,
હું માનેતી પ્રીતમ કેરીં

હાય, હસી પણ વહાલમ બોલ્યા : 'સુગંધ ના કેં સોને રે,
હૈયું આ વનકૂલડે મ્હોરે, સુગંધ તેની જોને રે,'
હરખભરી અણુમાનેતીને અંતર જોતાં બળતી રે.
હું માનેતી પ્રીતમ કેરીં

હું માનેતી પ્રીતમ કેરી, બંસી પ્રીતમને ખ્યારી રે,
હેમબંસીની ભેટ પ્રીતમને દેવા વાત વિચારી રે,
વર્ષગાંઠ વહાલાની આવ્યે સોનાબંસી ઘડાવી રે;
હું માનેતી પ્રીતમ કેરીં

અણુમાનેતી વગડામાંથી વાંસ લીલો એક લાવી રે,
 કનક અલાવે કાપી એને ખંસરી એક બનાવી રે,
 ગરીબથી શું થાય બીજું ? હું એમ મને મલકાતી રે,
 હું માનેતી પ્રીતમ કેરીં

વનરાવનમાં જમનાતીરે વર્ષગાંઠ વનમાળી રે,
 ઉજવે ત્યાં જઈ રનેહગાંઠના સ્મારક શી રૂપાળી રે,
 હસતે હૈયે હેમખંસરી મૂકી પ્રભુને પાયે રે,
 હું માનેતી પ્રીતમ કેરીં

હાથઘડી વનવાંસળી મૂકે અણુમાનેતી આવી રે,
 કરે ધરી તે કહાન વગાડે, જમનાજળ થંભાવી રે,
 બળ્યાઝળ્યા હૈયે હું ઉભી હેમખંસરી જોતી રે,
 હું માનેતી પ્રીતમ કેરીં

હેમખંસરી હાથ લઈ પછી હરજી હસીને વા'તા રે,
 છાંટો ચે પણ સૂર છૂટે ના, ચૌદલોક હસી જોતા રે;
 રડી પડી હું બોલી : 'હરજી દૈન્ય મને બસ આપો રે,'
 હું માનેતી પ્રીતમ કેરીં

બે પાસાં

પાસાં બે જીંદગીનાં

ચક જીવન, બીજું મૃત્યુ : રાત્રી દિવા શાં.

પ્રીતમનું ઉર

(રાસ)

- આથે ક્ષિતિજની પાળે
કે કાળની ડાળે
હું પડછાયા લાળું પ્રીતમના. (ધ્રુવ)
- આલો ક્ષિતિજની પાસે
પ્રીતમ ભેટ થાશે
કે કાળની ડાળે સાહેલડી. આથે૦
- લોકો વરસના કાપે
કે કાળને માપે
ને હું ચે એ કાપેથી માપતી. આથે૦
- માનવને ડગલે મેં ચાલી
ક્ષિતિજવાટ ઝાલી
ના ડગલાં ગણતાં ગણાય છે. આથે૦
- લાળો દિવાળીઓ સિધાવી
ક્ષિતિજ હાથ ના'વી,
ક્ષિતિજ દૂર જાતી જણાય છે. આથે૦
- લાગે અખંડ વળી કાળે
ખેડોંચાય ના ડાળે,
કે પ્રીતમને પાસુ શી રીત હું? આથે૦

પ્રીતમનું ઉર લોહ બાસે
 ચુંબકથી તણાશે
 કે બેસું થઈ ચુંબકની ચીપ હું. આવેં.

રાધાની ઝંખના

પળપળ ઝંખે રાધાખ્યારી, ગોકુળ આવો ગિરધારી!
 આંસુ ફેરા હાર ગૂંથતી વાટ જુઓ વ્રજકુમારી;
 પળપળ ઝંખે રાધાખ્યારી ગોકુળ આવો ગિરધારી!
 જી ગોકુળ આવો ગિરધારી!

વનમાળા વરજીને હરજી કનકહાર આ કયમ ધાર્યો?
 પળપળ ઝંખે રાધાખ્યારી, ગોકુળ આવો ગિરધારી!
 કનક મુગટ ક્યાંથી આ ધાર્યો, મોર મુગટ ક્યાં વિસાર્યો?
 હો ગોકુળ આવો ગિરધારી!

‘હૃદિપદ્મમાં રાધા મારા’ કહી હરિ મુજને ઠગતા,
 હૃદિપદ્મ એ શૂન્ય કરી કાં મોહન મથુરા વસતા?
 પળપળ ઝંખે રાધાખ્યારી ગોકુળ આવો ગિરધારી!
 હો ગોકુળ આવો ગિરધારી!

લાખ લાખ રાધા શી રમણી મોહન માટે તલપે,
 રાધાને તો એક કનૈયો, વિરહે હૃદયું સળગે;
 પળપળ ઝંખે રાધાખ્યારી, ગોકુળ આવો ગિરધારી!
 જી ગોકુળ આવો ગિરધારી!

તત્ત્વ ત્રિપુરારિ

ખાળ્યો હરે રતિપતિ નિજ નેત્રજવાળે,
ફિન્તુ ઉરે નયન જ્યાં પછી નિજ ઢાળે;
વાગેલ પંચશરનું વિષખાણુ લાળે,
મુઝ્યો મનોજ પછી એ વ્રણ કોણુ ટાળે? ૪

વીંધી અને હર તણી તપ-વજ્ર છાતી,
ફૂલે બધા જગતને સ્મરજવાળ તાતી;
એ જવાળથી સળગવા ગિરિમાળ લાગી
ને શાંતિ સો તપતણી હરકેરી લાગી. ૮

હિમાદ્રિની હિમભરી પણ ગોદ ઊની,
લાગી તપોવન તણી શુચિભોમ સૂની;
ત્રાસી અતિ વ્રણ તણો પરિતાપ સહેતા,
કૌપીન અંગ તણું એક જ ફેંકી દેતા. ૧૨

થાવા જરા શીતળતા નિજ તપ્ત-અંગે,
રંગ્યું ત્રિપુર-અરિએ તન ભસ્મરંગે;
તો'યે ન તાપ શમતાં અહી ગંગધારા,
શીર્ષાભિષેક કરતા બળતાં ગિચારા. ૧૬

સેવે શીળું તન થવા વળી વિજ્યાને,
તો'યે બળું બળું થતા ભટકે સ્મશાને;
જાણી સુધા છલકતો શશી દુઃખ ટાળે,
ધાર્યો લલાટપટમાં વ્રણ તો'ય બાળે. ૨૦

વર્ષા તણા છલકતા નવમેઘથી ચે,
 ખુઝયો ન તાપ શિવનો શીળી શદ્ધથી ચે;
 કામાગ્નિને શમવવા ઉપચાર સામા,
 શિવે અનેક કીધ સર્વ દીસે નકામા. ૨૪

દુઃખે પછી કાર્તિક માસ થાતાં,
 પાતાળ મધ્યે પશુનાથ જાતાં;
 સૃષ્ટિ મહીં શીતળતા છવાયે
 *પાતાળનું નીર ઊનું જણાયે. ૨૮

*આ સ્થળે એક રસિક ગ્રામ્ય કલ્પના યાદ આવે છે. શિયાળામાં ઉંડા કુવાનું પાણી ઊનું વરાળ નીકળતું હોય છે. તેના ખુલાસામાં ગુજરાતના ખેડુતો કેસ ચલાવતાં ચલાવતાં એક રસિક કલ્પના આપણી સમક્ષ રજૂ કરે છે: “એ તો દેવ-હડી અગિયારસથી મહાદેવજી પાતાળમાં બળી રાત્ર પાસે ગયા, તે ત્યાં ખૂબ ગાંભીરે કૂંકીને ચલમથી પાતાળને ઘગધગાવી મૂકે છે. તેથી આ ચાર મહિના પાણી ઊનું રહે છે.”

અધિકાર

કૃષોદરી સુંદરીના ઉદર શા કાસારે કો
વનિતા—વદન જેવું ઉગ્યું પદ્મ એક,
કમનીય કમળ એ કાસાર જોઈને ગર્વે
આનંદના ઉરાડે છે તરંગ અનેક.

કરાવે છે સર સ્નાન, મરૂત શીખાવે નૃત્ય,
પંક છુપો રહી આપે જીવનનું જોર;
કોમળ પ્રસારી કર મૃદુભાવે મુખ પરે
જગાડતો નિત્ય રવિ પ્રભાતને ખેડાર.

પ્રકુલ્લ એ પદ્મ પરે અધિકાર સ્થાપવાને
મળ્યાં એક દિન સર, પૃથ્વી, વાયુ, આર્ક,
'મારૂં પદ્મ મેં ઉગાડ્યું, મેં જીવાડ્યું' એમ
કહી કરે સહુ કોઈ અનુકૂળ તર્ક.

પૃથ્વી કહે 'પંક મારો પદ્મ-પિતા,' વાયુ કહે: 'મિત્ર
હું છું, ચાહે મને' કહે સર: 'મારૂં ધન,'
રવિ કહે: 'મારૂં પદ્મ, દેખી મને પ્રકુલ્લતું
જાણે પ્રિય દરશને પ્રેમસીનું તન!'

ઠર્યું અંતે પૂછવાનું પદ્મને 'તું કોનું ફૂલ?'
પૂછે 'કોનું?' ગણાવી સૌ નિજ ઉપકાર,
'કો'નું નહિ.' કહે પદ્મ સહુને ધૂણાવી શીર્ષ
પણ સૂર્યે પૂછ્યું ત્યારે કીધો ન નકાર.

સૂર્ય સામે જોઈ હસ્યું, હાસ્યમાં ભરેલો હતો
મૃદુ મુગ્ધ ઉર તણો સંતુષ્ટ હકાર;
પિતા, માતા, મિત્ર, સખી સહુથી વિશેષ નથી
વિશ્વે ઉર-વિજેતાનો સત્ય અધિકાર?

રહસ્ય

નિદ્રે અંધારી રાતને સૌ કે।
ગુણ પ્રભાતના ગાય,
સર્જવા દિવ્ય પ્રભાતને રાત્રી
પૃથ્વીનો તાપ પી જાય:
રહસ્ય જો કેાણુ વિચારે રે!

શોધ

શોધી પુસ્તક પાનિયે, ભટકતાં શોધી નદી રાનમાં,
શોધી આલ, શશી, ગ્રહો, ઉદ્ધિમાં, સ્વપ્નો તણી ભોમમાં;
તોખારે ચઢી તર્કના ક્ષિતિજમાં, આવે તને શોધતો,
કસ્તુરી કવિતા તણી, ગમ પડી ના, નાભિમાં તહોય કેં.

રાધિકા

મોંઘેરા મેઘ-આપોના રંગે સૃષ્ટા રસી રસી,
ઘડે અમૃતકુંડાશી રાધિકા રસસુંદરી.
વિધિએ વીજળીમાંથી ઘડી શું શિલ્પસુંદરી !
કાવ્ય શી કોમલા એને છાંટી સંજવની કીધી.

હબારો પુષ્પોનો પરિમલ મધુરો મધમધે
રૂડા રાધિકાના કુસુમલ મૃદુ દેહવિટપે,
થિજેલી જ્યોત્સ્ના શું રસવિવશ રાધારૂપ વસી,
લહી રાધા મુખે શશિચર ઉગેલો પુનમનો.

ઉષા તણી મોહક રંગલીલા,
ને અંગલંગી વિચિની સુરેણા;
થે પક્ષપાતી વિધિએ દીધો વળી
સુકોમળો કોકિલકંઠ સાથે. ૧૨

રાધાના સ્મિત સામે મધુર મલકવું વીજળું ફિક્કું લાગે,
એના નેપુરનાદે ઝરણુ સરિતની ઝાંઝરીઓ ઝરે છે.
એના કંઠે વસીને, સ્વરની પરુષતા ળંસરી ધૂપવે છે,
રાધાનું રૂપ પીતો ઉદ્ધિ જની આહો મત્ત શું ઊછળે છે !

બ્રહ્માંડે રૂપસી માત્ર એક રાધા મનોહરા,
એને સંજ્યા પછી સૃષ્ટિ જની સાચી વસુંધરા.
રાધાએ તાપ ને થાકે સંતપ્ત સૃષ્ટિના હર્યા,
અમૃતા રાધિકાથી આ પ્રાણકોષો ભર્યા ભર્યા. ૨૦

સોનેરી સોણલું રાધા રંગીલા રસદેવનું;
રસિકો આરતી જેની ઉતારે જુગજુગથી.
વિશ્વસાહિત્યમાં એવી કહો રાધા ખીજે કમડી
દીઠી ? પ્રિયા મીઠી જે છે યુગયુગાંતરો સુધી.

નિત્યે નવીનસ્વરૂપા રમણીયરૂપા
રાધાચિરંતનપ્રિયા, ચિરયૌવના છે,
પ્રિયા મટી નવળને કદી માત રાધા,
સંજીવની સકળ વિશ્વની મૃત્યુબાધા.

૨૮

રાધા રાધા રટે આખું વિશ્વ રાત્રી દિવા અહો,
જળે, આલે, સ્થળે, સૂર્યે, ચંદ્રે નિહારિકા વિષે,
રાધાના સ્પન્દને નાચે પંચે ભૂત અને આણુ,
ગ્રહો, ઉપગ્રહો ઘેલા થૈ ફરે રસકૂંદડી.

રાધાને વિધિએ સર્જી ? અરે એ તે બને કદી ?
રસીલી રાધિકા પોતે સર્જે બ્રહ્માંડ આ રસે. ૩૪
તરંગિત ક્રીધી રાધે, સુષુપ્તા તે નિહારિકા,
એ તારી મસ્તીથી ભવ્ય રાસ બ્રહ્માંડનો ચગ્યો.

ન શું રાધા રૂપે અધિક વિભુયે ગમ્ય બનતા ?
ન શું રાધા રૂપે જગરટણમાં સદા ચઢતા ?

મીરાંઓ થાય રાધિકા; નારી નરસૈયા બને,
'આરમાં સાર સંસારે રાધાનું રૂપ' બોલતા;
યશોદા દેવકી અંકે, બેડ્યા કૃષ્ણ ભલે છતાં,
રાધિકા દેવીના એ તો કે'વાયા કૃષ્ણ વિશ્વમાં. ૪૨

‘સોહમ સોહમ’ વદે રાધા વિશ્વના પ્રાણી માત્રમાં;
સત્ય રૂપે વળી શોભે વેદના મંત્રપાત્રમાં.

નિહાળે રાધાને શતશત રૂપે આ જગજનો,
સ્વનિર્મેલા કાચે નવનવ રૂપે સૌ નિરખતા;
નિહાળેલી કૃષ્ણે પ્રથમ નિજ ગંસી રૂપ, પછી
દીઠી રાધાદેવી કુંવરી વૃષભાનુ તાણી મીઠી.

ઉલૂપીમાં પાથે,

ઉમા રૂપે શિવે, રાસક રાધાને નિરખી’તી. ૫૦
કદી લૈલા રૂપે, કદી વળી મીરાં થૈ અવતરે.
વળી કોઈ જુગે અલુલ રૂપસી હેલન બને,
જહાંગીરે માની જગતરૂપસી એ નૂરજહાં.

ભણે ભક્તો રાધા પ્રથમ, પછીથી કૃષ્ણ સ્મરતા,
ધરે ધ્યાને જોગી રસિક રૂપ એ બ્રહ્મસ્વરૂપે;
કવિ આખા વિશ્વે રૂપસી રાધાને નિરખતો,
સદા ઘેને ઘેરો રૂપરસ તાણું ગૂંજન કરે.

ઉષાના રંગોમાં,

સુવાસી પુષ્પોમાં કદી વળી વને નિર્ઝર વિષે,
રૂપાળી રાધાની મધુરતમ લીલા કવિ જુઓ;
તરંગોને ભાળી, કવિઉર સ્મરે અંગભરડો
રૂપાળી રાધાનો, વળી રિમત નિહાળે વીજળીમાં. ૬૨

અજન્મા રાધિકા કેરી, ધરીને ભેટ વ્યાસજી !

છાંટી સંજીવની આપે સંતપ્ત લોકની પરે.

છતાં સંદેહ ઉઠે છે, રાધિકા વ્યાસપૂર્વની;
 રાધાહિણી રચે વ્યાસ શી રીતે રસરાધિકા ? ૬૬
 રાધિકા, રસધેને સૌ ઘેરાયા વિશ્વના જનો,
 ડોલે દિગ્પાળ તહોયે ના ઘોર એ ઘેન ઉતરે.

પાપોની જવાળાગી, ધરણી ધમધમી, છોડીને રંગ રાધા!
 ધારી લે રક્ત વસ્ત્રો, ત્રિશૂળ કર વિષે, ભોમની થા ભવાની;
 મીઠા આલાપ છોડી, હર, હર! કરતી વિખલવે થા વિધાત્રી,
 પાંચાલી રૂપ રાધા ધરી જનમ હવે પૌરુષો પાર્થને દે. ૭૨

પાપથી પૃથ્વીની કાયા શીત જાણે થીઝી હિમે,
 વિખલવે લાહ્ય લાવાની રેલાવો રાધિકા ! તમે.

રાધા, તારા નર્તને વિશ્વ નાચે,
 રાધા નામે કૃષ્ણની ઝંસી જાજે;
 થાને રાધા નિત્ય નાવીન્યરૂપા,
 લાવાસ્વરૂપા પ્રલયંકરા હે !

૭૮

ઔમ્મ ?

ફેંકયો સન્મુખ દ્વારમાં ફટ કરી, હૈયુ ફૂટયુ ફૂટતાં,
 છાતી ચૂર્ણુ વિચૂર્ણુ આ જની, હવે જીવી શકું કેમ હું ?
 ‘શું ફેંકયો સખી, ઔમ્મ દ્વાર પર કેા દુષ્ટે કહે ?’ ‘ના સખી,
 ‘આંચો આજ નકારમાં પ્રણયિનો જે પત્ર તે ફૂટતાં.’

કેમ રિસાણી ?

રાધારાણી કેમ રિસાણી ?

કેમ રિસાણી શ્યામા સદૃણી, બોલને પ્રેમનિધાન !
વિરહવાણી વહે મમ ગંસી, બંગલે ઝુરે કહાન
રાધારાણી કેમ રિસાણી ?

પુષ્પથી ચે મૃદુ હૈયાવાળી, કેમ ગની તું કઠોર ?
'કહાન વિના મહેને ચેન પડેના' એમ કરંતી શોર,
છતાં શાણી કેમ રિસાણી ?
રાધારાણી કેમ રિસાણી ?

તું તો રાધા મારા શિષ્યનું સમણું, કલ્પના કેરું ગાન;
તું તો પ્રતિમા હૃદય રસ કેરી, કેમ માગે કહે માન !
શ્યામા શાણી ક્યાં તું છૂપાણી ?
રાધારાણી કેમ રિસાણી ?

કીલ કીલ હાસ્ય કરી કહે રાધા, "કહાનજી ભૂલ્યા ભાન,
હું તો તમારે હૈયે વસું છું, ગાતી સોડહમનું ગાન.
પ્રાણે પ્રાણ દીધો છે રેડી,
છોડી દેને દૈતની કેડી."

રાધારાણી કેમ રિસાણી ? રાધારાણી હૈયે સમાણી.
દીધો પ્રાણે પ્રાણ પ્રસારી, ગની હૃદયા કેરી રાણી.
વૃથા હવે દૈતની વાણી
રાધારાણી કેમ રિસાણી ?

પીડા ઉરે છો

(વસંત-સંગ્રહ)

ધારે સમુદ્ર વડવાનળ-જવાળ હૈયે,
 તો યે વિચી-લહરશાં સ્મિત વાન ઢાળે;
 પૃથ્વીઉરે ધગધગે પ્રલયાગ્નિ લાવા,
 તો યે ન દે સ્મિતવતી ધરણી કળાવા.
 હું યે પીડા ઉરે છો, પણ સ્મિતલહરી લેશ ના હૈં ભૂંસાવા.

પ્રકીર્ણ

સમુદ્રને

દીધેલ તં અમી પીધું મળી દેવલોકે,
 ને દ્વાર આ અમતણાં હજી મૃત્યુ ઠોકે;
 દીધો મનોહર મહા વળી અંદ્રમા તે
 આવે ન કામ અમને કદી કૃષ્ણ-રાતે.

મોહાવતી મન ત્રિભુવનનાં રૂપાળી,
 સૌંદર્યમાં કમલ-સત્વ સમી સુંવાળી;
 દીધેલ લક્ષ્મી તુજ કો જન વિષ્ણુ જેવા
 લેઈ જતા, અવરને મળતી ન જોવા.

ના રત્ન કો તુજ તણાં અમ રંકલોગ્ય
 તું ગર્વથી ઊછળતો દીસતું અયોગ્ય.

ત્યારે કહું કયમ તને દીન-હીન વંદે?
 ખારાશ જે હૃદયની ગમતી તને ના,
 જેને કલંક કડવું દધિ! તું ગણે છે,
 'મીઠું' ધની અમ જગે રસ તે ભરે છે.

અન્નાણુ પથ

અન્નાણુ પથમાં વહી જીવન આ જતું, સંશયો

ઊઠે મનમહીં ઘણા, 'જીવનપંથ શું સત્ય આ

હશે ? અગર ઊલટી દિશ વહેણુ આ મુજનાં ?'

નથી સરળ માર્ગ ને બહુય ટેકરાટેકરી,

દિશા નવ કળી શકું તિમિરપુંજને પોટલે.

સ્વયં હૃદયથી છતાં ઊઠતી પ્રાણની પ્રેરણા,

અને ઘસડતી જતી અદીઠ માર્ગમાં મુજને.

નદી પથ સમુદ્રનો વણુદીઠે વહેતી જતી,

છતાં હૃદયપ્રેરણા ઘસડતી ઘસી ટેકરા

અને ખડક ખોતરી લઈ જતી દધિ અંકમાં.

કદી સરિત કોઈ ના ઉદ્ધિપંથને ભૂલતી,

કરું ફિકર શીદ હું ? જીવન છો વહેતું જતું.

વહે સરલ ભાવથી જીવન છો સરિતા સમું,

હુંયે સરિત પેઠ થૈ સરળ ને તણુ સંશયો.

વણુકરને

વસ્ત્ર વણુનારા દેહનું મારા, વણુકર ભાઈલા સુણ,
કરગરી કહું તે ધ્યાનમાં લે ના ભૂલીશ તારો ગુણ.

ભલા જો તું દેહ વણે મારો,
વાણો તાણો વા પ ર જો સારો.

દેહનો સ્વામી હું બળધારી, જેવો દીસું બળવાન,
તેણું વણી મને જોળિયું દેજે રાખજે ભાઈ ભાન.

ઘડી ઘડી ફાટે ને તૂટે,
ન કા માં તેજ એમાં ખૂટે.

તેજનો સ્વામી હું ના વલણાં માં રૂપને કાજ,
રૂપના ભૂખ્યા કોઈને દેહે દેજે સ્વરૂપના સાજ.

વાણા તાણા હોય ભલે કાળા,
રંગી એમાં પાડીશ ના ગાળા.

જાડા જાડાને ચીકણા જોઈ, લેજે તું હાથમાં તાર,
ઝૂઝવા જાયે આતમ જ્યારે, અધવચ્ચ તૂટે ના તાર.

વાણા તાણા વજ્રરના કરજે,
કુ સુ મો ની કોમળતા ભરજે.

વસ્ત્ર વણુનારા દેહનું મારા વણુકર ભાઈલા સુણ,
કરગરી કહું તે ધ્યાનમાં લે, ના ભૂલીશ તારો ગુણ.

ભલા જો તું દેહ વણે મારો,
વાણો તાણો વા પ ર જો સારો.

અંતરની આગ

: પૃથ્વી :

બહુ ય સળગી ધગી પિંગળીને પ્રવાહી બની,
 ધરા રવિ થકી છુટી, શીતળ થૈ નલે ધૂમતી;
 મટયા અગનદાહ સૌ યુગ અનેકથી સેકતા,
 ઊગે તરુવરો ફળે મધુર ફૂલડે ઝૂકતાં,
 નદી, નદ સરોવરો ઝરણ લાખ ઠંડાં ઝરે,
 હવે ધરતીના તને નવ નિશાન કેા દાહનું.

અનંત યુગના છતાં ક્યમ શમે બકાળા ઉરે ?
 ધરાઉર તળે હજી વિતક આગ લાગ્યા કરે.

કદા ધરતીકાળજે પ્રળય આગ એ ધૂધવે,
 તૂટે ધરતીનાં પડો, ધણધણી ધરા ધૂજતી;
 પછી મનુજકાળજે વિતક લાદ્ય ના કાં બળે ?
 ધગે ધરતી તો કહો મનુજ અદ્યપનું શું ગળું ?

મધરાતે

મધરાતે મુજ બારણું ઠેલી

કરતું આ કોણ અવાજ ?

ઉંઘે મારી આંખો ઘેરાણી રે.

બાર દીધાં મેં આગળા વાસ્યા

ઘેરણુ ઘોરવા ઠાજ;

પંખી પેઠે પાંખો વેરાણી રે.

ખૂમ પડે, મને થાય અજંપો

જાગું, ન તહોય ઉઠાય,

નિંદ્રરાણી બાથ ન છોડે રે.

માયાના સાગરે શેષશાયી હું

લક્ષ્મીએ પકડ્યા પાય,

બંદી કેમ બારણું ખોલે રે ?

હથોડાથી તું જો ન તોડે રે ?

મધરાતે મુજ બારણું ઠેલી

કરતું આ કોણ અવાજ ?

ઉંઘે મારી આંખો ઘેરાણી રે,

પંખી પેઠે પાંખો વેરાણી રે.

નિઠુરા

(મંદાકાન્તા)

કયાંથી કયારે થનગન થતી આવશે વેગથી તે
 બાણી લીધું, વળી સ્થળ કયે કેટલું ચોભવાની
 કામી તારો થઈ મન વિષે તે ચ લીધું વિચારી.
 બહુલો જીદી નવલ સજીને વેશ કાલે પ્રભાતે,
 તારી પાસે ગમન કરવા હું સૂતો વ્યસ્ત રાતે.
 ઉઠાશે ના સમયસર તો ભેટ તારી થશે ના
 એ વિચારે, રજનિ અરધી નેનમાં નીંદ ના'વી. ૭

છોડી છોડુ, ઘરુણી ઘરની, જીદીને હું પ્રભાતે
 દોહું ઘેલા પુરૂવ સમો, સાંભળું કે ન વાતે
 પત્નીની કે અવર જનની; માત્ર સંધાન તારું
 થાવા માટે અવર સહુને ગૌણ લેખ્યાં ખરે મેં.
 વાગી ઠેસો પણ ન પરવા, એવડો પ્રેમ તું પેં. ૧૨

તેં નિઠુરા, પણ ન પરવા રાખી સીટી વગાડી
 મારી, ને મેં દોંઠો ઉપડતી દૂરથી આગગાડી! ૧૪

મર્યાદા

‘આઘા હઠો માર્ગ મારો ન રૂંધશો

‘ઓ પથથરો પર્વત-ટેકરાઓ !’

તટસ્થ ઉંચી દઢ લેખડોને

ઠહેતી નદી એમ કથે: સભેરે

મૂળો ઘસી પથથર લેખડોનાં

ઉખેડવા શું મથતી જણાયે.

સ્થિતપ્રજ્ઞો સમાં કાંઠે ઊભાં લેખડ પથથરા,

ખાલભાષા નદી કેરી, સુણી તે ના સુણી કરે.

કવચિત ખૂળ ખિજેલી પથથરોથી પછાટો

સરિત રીસ ભરેલી ખાય ઘેરા અવાજે.

૧૦

નિજ ગતિ બળ સૌને રૂંધતા કાંઠડા એ

સરિત બની અધીરી તોડવા કોઈ વાતે.

મર્યાદાઓ કિનારાની ધરછે ના ઊગતી નદી,

સાંકડી નેળમાં ઠહેતાં, રૂંધાયે પ્રાણુ જેમ સૌ.

*

આઘે જતાં લેખડહિન ખૂલ્લાં

મેદાન જોતાં નદી મોદ પામે.

ઠહોળો થતો પટ તહીં પણ જેમ જાણે

ઓહું થયું, જળનું શોષણુ યે જણાયે;

રેતી વિષે પથ જડે નવ ને નદી એ

શોષાય છે વદ તણા વિધુ જેમ જાણે.

૨૦

આઘેથી ત્યાં હસી ઝિણું રહ્યા કાંઠડા જે નદીના
 ‘સ્વચ્છંદે લે સરિત વહી જા, આ ઊભા દૂર’ કે’તા.
 ઘેલી દોઢે સરિત તટ જે ભેટવા, ‘ભૂલ ભાંગી’
 ખોલી, રે, રે ! પાણુ કૃષ થયો દેહ આવેગથી એ
 તૂટે, થાતા સરિતતનના બેટથી જે ચિરાડા. ૨૫

રમકડાં

હતાં બાલ્યે ભારી પ્રિય રમકડાં ઢીંગલી, હયો,
 ગળે, માટી કેરા કદિ કચકડા કે રળરના;
 રુપાળાં શોધીને ઢગ રમકડાંનો કરી કરી,
 મને હું કુલાતો, બહુ રમકડાં છે મુજ કને.
 માગે તે આપું મિત્રોને, સિવાય મુજ ઢીંગલાં
 તદા ના વિશ્વમાં મોંઘું પૂતળાંથી બીજુ કશું.

અરે મોટો થાતાં લઘુ રમકડાં તો બની જતાં,
 હતાં જેવાં બાલ્યે મધુર નવ તેવાં ચ દીસતાં;
 કહું સાચું ? પામી નવું રમકડું હું ધન તણું
 વિસાડે મોઘાં એ શિશુવય તણાં સૌ રમકડાં.
 ભમુ રાત્રી દા’ડો ધન રમકડાં—નોટ, રૂપિયા,
 હિરા, રત્નો માટે, વધુ વધુ મળ્યે ગર્વ વધતો.

હજી છું નાનો હું પ્રભુ ! અધિક મોટો કદિ થતાં,
 ભુલાશે કે શું આ, પણ રમકડું દિવ્ય મળતાં ?

ગવ વિ. નમ્રતા

અંઝાપ્રપાતો વનમાં પછાટો
 ખાઈ વહે: 'રે સૂર કેાક ઝીલો
 સત્ય અને સુંદર શિવ કેરો
 પ્રહ્લાંડના નિર્ઝર શો સુરીલો.'
 વૃક્ષો પછાડી તન ખ્હાડ સાથે
 મિનજમાં ખોલત કાં ન જાણે:
 'અમે શિલા, સીસમ, સાગનઝર
 'ઉરે ન કેા પેસી શકે અમારે.'

થહો ને તારકો કેરો દિવ્ય નાદ વહી ઉરે
 વાયુ ત્યાંથી વહી આઘો સરે છે વાંસના વને.

વાંસે વાંસે મરમર ધ્વનિ ત્યાં ઉઠે છે સુરીલો,
 વાયુને ના વદવુંય પડે કે: 'ઉરો આપ ખોલો.'
 ખુદલાં રાખે નિજ હૃદયનાં દ્વારને નમ્ર વંશો,
 ચૂકે ખીજાં હૃદય ભીડીને ગર્વમાં, મિષ્ટ અંશો.

એક પ્રાર્થના

(શિખરિણી)

રિઝે તો તું માગું-નવ જગતનું રાજ મુજને
ગમે, દેજે મારા મન તણું પ્રભો શાસન મને;
રિઝે તો'યે દે ના મદભરી મહત્તા લવ મને,
લધુતા દેજે કે હરનિશ તને હું નવ બૂલું.

ચહું ના સૌદર્યો અજબ તુજ સૌદર્ય ભુલવી
મને જે અંધારે અટિવ અપણે જાય ફસવી;
સુખો ના સૂવાળાં સુખ અવરનાં ઈશ ખરચી
મને દેજે કો'દિ;

સુખે માગુ હું તો પ્રથમ દુઃખરૂપે મૂલ દઈ.
રિઝ્યો જો તું હો તો પ્રથમ જગતનું મંગળ કરી
પ્રભો અંતે દેજે મન મુજ તણું પાવન કરી.
વસે જ્યાં સુધી આ જગ મહીં દુઃખો ને દળદળે
ભૂખે, રોગે, લોકો અગણિત રિખાતા ળવળે;
ન ત્યાં સુધી તો તું કંઈ વધુ શકે દેઈ મુજને -
ભૂખે લાંડું રોતાં, જમણ જમતાં લાંબું નવ કે ?

રાજમાતાનો ઉપાલંભ

“શું છે આજે બેટા, કુરુલવનમાં પર્વ ઉજળું
 “ધર્યાં જેથી અંગેનવલ હીરનાં આ ચીર સહુ?”
 પૂછે છે ગાંધારી કિલકિલ સુણી હાસ્યરમણા
 વધૂઓનાં કંઠે, છૂપવી ઉરમાં દુઃખ-ભ્રમણા.

ભાનુમતી સજતી આભરણો રૂપાળાં,
 ઓઢયાં હતાં ન જીવને કદી જે સુંવાળાં;
 ટોળે મળી સકળ હર્મ્યની સુંદરીઓ,
 રેલાવતી મધુર હાસ્યની વાંસળીઓ.
 ત્યાં આવી પ્રશ્ન ગાંધારી-રાજમાતા પૂછે ધીમે,
 પામે સંકેત નારી સૌ, ક્ષોભે ભાનુમતી નમે.

૧૦

નત કરી મુખ ભાનુમતી વદે:
 “પ્રણમું માતૃતણાં શુચિ હું પદે,
 “કુરુકુલે ન શું માત મહા ઘડી
 “પરમ શત્રુ જતાં વનમાં રડી?”

“અરર, આમ ન દીકરી બોલ તું,
 “વચનથી તવ આ ઉર કાટતું;
 “નવ સુયોધન ધર્મ જુદા ગણું,
 “દુષ્ટબાળ મને પ્રિય તું સમી.
 “તજ સુયોધન ધર્મ, અધર્મથી
 “જગતદંડ કરે ધરવા ચહે;

૨૦

“સ્વજન શત્રુ ગણી કુરુવંશને
 “ચિર કલંકિત આજ કરી રહે.”
 “રાજસૂત્રોતણી ચચા, રાજમાતા કરે ભલે;
 “અધિકારી ન હું એની, ક્ષમા માતા, કરો મને.
 “દિવ્ય વસ્ત્રો મણિમાળા, વિરલાં દ્રૌપદી તને
 “શોભતાં તે ધરી આજે, આનંદ કાં ન માત હું?”

“પાંચાળીના તનેથી વલય મણિ ન વા વસ્ત્ર એ ઊતર્યાં છે,
 “નારી હૈયાતણી એ વિષમ કકળતી લાલની નાગણીઓ
 “કૂંકાડા ભારતી, ના, તન પર ધરજે દીકરી મોહ પામી,
 “અંજો તારે અડતાં તુજ હૃદયનું એ સ્વત્વ દેશે વિદારી. ૩૦

“માતા સુયોધનતણી, પણ શું ન હું સ્ત્રી ?
 “પત્ની સુયોધનતણી, પણ શું ન તું સ્ત્રી ?
 “પામી સુયોધન કરે અપમાન આખા
 “આ વિશ્વકેરી લલના કયમ તે ભૂલે તું ?
 “હૂલી યદા દ્રુપદની તનયા સભામાં,
 “નારીજનો સહુ તદા અપમાન પામ્યાં;
 “વિશ્વે ભૂલે કયમ કરી રમણી કદા કે
 “દુઃશાસને કિધ મહા અપમાન-ડાઘો ?

“તે તું ભૂલી દ્રુપદની તનયાતણાં આ
 “આભૂષણો નિજ શરીર ધરંતી મોહે;
 નારી છતાં ધિક! તને; રમણી તણાં ના
 “ઊડાં દુઃખો હૃદયને જરીયે હલાવે!”

વતનની વાટ

વહાલું વતન મને સાંભરે,

અતિ આઘેરું સાગર પાર;

ઘૂમી વળ્યો નવખંડ ધરાને, માંડી નજર નભમાંય;

શશી, સૂરજ ને તારા મહીં એ, વહાલું વતન નવ ક્યાંય:

ખતાવો કોઈ વતનની વાટ.

કોઈ અગમ્ય અગોચર ઠામે, મારા વતનના વાસ;

પંથ તાણી પણ સૂઝ પડે ના: પછી આદરું કેમ પ્રવાસ? ખતા૦

આવરે આડા પડદલાને, આઘે નજર નવ જાય;

અમૂલ્ય આયું જાય સરી આ, હૈડે કું કું થાય. ખતા૦

કાળ, કરાલ તું આવજે રે, કરમાં ધરીને કટાર;

ચારે દિશાના પડદા ચીરી, માંડે હૈયું ચીર ધરાર. ખતા૦

મોંઘા મૃત્યુ! ઝટ આવજે, મારે ઝટપટ જાવું સ્વદેશ;

મૃત્યુની હોડીમાં ખેસીને મારે, સજવા વતનના વેશ. ખતા૦

શ્રેષ્ઠદાન

• સગ્ધરા •

અંધારૂં ટાળવાને ઇશ અવનિતું તે સૂર્ય ને ચંદ્ર જેવા,
કેંકયા બે આક લેતા ચક્ર ભમરડા દોરી વીંટી દિશાની;
ને ધોવા પાદ ભૂના સતત ગરજતા સાત સિંધુ બનાવ્યા,
સ્નાનાર્થે પૃથ્વીના મધુર જળભર્યા મેઘ કેરા કુવારા.

રત્નો હીરા સુવર્ણ ઉદર ધરણિનું તે ભર્યું ઠીક એ તો,
એથી મોંઘા ભર્યા તે જીવનરસ તણા કોષ ગર્ભ ધરાના;
મેઘે તે વીજળીની મધુરપ રચી ને જીવને પ્રેમ કેરી,
આખ્યાં આશા, યુવાની, સુમધુર કવિતા ને કલા શાં રૂપાળાં.

આખ્યું છે એટલું કે ગણી નવ શકશે શેષ કેરીય જિહ્વા,
ને એવું ભવ્ય આખ્યું લવ ન કહિય જે માનવીથી કથારે;
આખ્યું આ સર્વ તેથી જગતજન બધાં વંદતાં વિશ્વસ્વામી!
વંદે કે ના નવાઈ; પણ તુજ દિધ સૌ મૃત્યુથી દુઃખ પામે.

વંદુ હું શ્રેષ્ઠ જાણી પણ તુજ દિધ એ માધુરી મૃત્યુ કેરી,
મૃત્યુની વીજ વિના સકળ મધુરતા તે દિધી થાત ઘેરી.

ખાંભી

યુગયુગના માનવગણ કેરાં, મૂક વદનો ઝીલતી;
 ફૂર કાળના ઘર્ષણ સામે ઓર કંઈ ખીલતી.
 વીરના વીરત્વની વાણી, જડને ઉર ચેતન લખતી;
 વીરના ખમીર તણી ખાંભી, શરદની જ્યોત્સ્નામાં ઝગતી.

નગરતણી ભાગળમાં ભીલી અણુપ્રીધીએ ખાંભી,
 ખંડિત આરસપડાણ છતાંયે લેશ નહિ ઝાંખી.
 નર કે નારી કોણ દટાયું, એ પથ્થર-પડ નીચે;
 બાણે નહિ તો યે જનગણ ત્યાં અશ્રનાં જળ સિંચે.
 હશે એ ઈંટ ઘડી કોણે, કયા એ દધીચિની યાદે,
 હશે કો લયલા ને મજનૂ, દટાયાં ઈશ્ક તણે સાદે?

યુગયુગના જન અશ્રુઓએ ઘોળા આરસ ઘોયા,
 લાખ દીપક ટમટમતા બેસી, લાખ રાત કું રોયા;
 અણખૂઝી એ ખાંભી માથે, લાખો શ્રીફળ ફૂટયાં,
 પણ ના કોઈ માનવ કેરાં સ્વાર્થ-પડળ ત્યાં ત્રૂટયાં.
 થતી ના જિજ્ઞાસા કોને, ઘડાઈ ખાંભી એ કેવી!
 દટાઈ કો દુનિયા કાજે, ચહે ના પદવી એ લેવી.
 સ્વાર્થપટુ સંસારે આ ના ટીપું પ્રેરણા પીધી,
 સ્વાર્થસાધના માટે મિથ્યા મૂર્તિપૂજા કીધી;
 ટમટમતો દીપક બળતો ને વનમાં ઓળા પડતા,
 જુગજૂના શશિચર ને તારા, દેખી રોષે ચડતા.

મૃત્યુની મઝા

(૩૬૫)

ભવેભવનાં ભભૂકે સ્મરણુ જો તને
 આ જીવન ના પછી લેશ, ગમશે,
 બાળ યૌવન તણી સ્મૃતિના થર જગે
 વૃદ્ધ ઉખેળતાં શું ન હસશે ?

“જોયું જીવ્યા થકી છે ભલું” સૌ વહે
 તો પછી હર્ષથી થાવ ઊભા,
 ભવ તણી પારના દેશ જોવા જવા
 ચાલજો, નીરખવા દિવ્ય શોભા.

વિષુ વૈવિધ્ય ના જીવનમાં રસ રહે
 તો પડ્યા વિશ્વમાં શીદ રહેવું ?
 એકના એક આ વિશ્વને જોઈને
 થાકીએ, ક્યાં સુધી આમ સહેવું ?

એકલી રાત કે એકલો દિવસ ના
 નિત્ય અળખામણો થાત દ્રગમાં ?
 સૂર્ય સાંજે જતો આથમી વેગળો
 તે સવારે થવા નવીન જગમાં.

અમર ભર્તૃહરિ કે બલીને પૂછો,
 ‘જીવનથી છો તમે શું ન થાક્યા ?’
 મૃત્યુને વંદના વદવા દ્રોણના
 પુત્રને પૂછજો કેમ જાગ્યા ?

ખાંભી

યુગયુગના માનવગણ કેરાં, મૂક વદનો ઝીલતી;
હૂર કાળના ઘર્ષણ સામે ચોર કંઈ ખીલતી.

વીરના વીરત્વની વાણી, જડને ઉર ચેતન લખતી;
વીરના ખમીર તણી ખાંભી, શરદની જ્યોત્સ્નામાં ઝગતી.

નગરતાણી ભાગળમાં ઊભી અણુપ્રીછીએ ખાંભી,
અંડિત આરસપહાણ છતાંયે લેશ નહિ ઝાંખી.
નર કે નારી કોણ દટાયું, એ પથ્થર-પડ નીચે;
જાણે નહિ તો યે જનગણ ત્યાં અશ્રનાં જળ સિંચે.

હશે એ ઈંટ ઘડી કોણે, કયા એ દધીચિની યાદે,
હશે કો લયલા ને મજનૂ, દટાયાં ઈશ્ક તણે સાદે?

યુગયુગના જન અશ્રુઓએ ધોળા આરસ ધોયા,
લાખ દીપક ટમટમતા બેસી, લાખ રાત કેં રોયા;
અણખૂઝી એ ખાંભી માથે, લાખો શ્રીફળ ફૂટયાં,
પણ ના કોઈ માનવ કેરાં સ્વાર્થ-પડળ ત્યાં ત્રૂટયાં.

થતી ના જિજ્ઞાસા કોને, ઘડાઈ ખાંભી એ કેવી!
દટાઈ કો દુનિયા કાજે, ચહે ના પદવી એ લેવી.

સ્વાર્થપટુ સંસારે આ ના ટીપું પ્રેરણા પીધી,
સ્વાર્થસાધના માટે મિથ્યા મૂર્તિપૂજા કીધી;
ટમટમતો દીપક બળતો ને વનમાં ચોળા પડતા,
જુગજૂના શશિચર ને તારા, દેખી રોષે ચડતા.

મૃત્યુની મઝા

(જૂલણા)

લવેલવનાં લભૂકે સ્મરણુ જો તને
 આ જીવન ના પછી લેશ, ગમશે,
 બાળ યૌવન તણી સ્મૃતિના થર જગે
 વૃદ્ધ ઉખેળતાં શું ન હસશે ?
 “જોયું જીવ્યા થકી છે ભલું” સૌ વદે
 તો પછી હર્ષથી થાવ ઊભા,
 ભવ તણી પારના દેશ જોવા જવા
 ચાલજો, નીરખવા દિવ્ય શોભા.
 વિણુ વૈવિધ્ય ના જીવનમાં રસ રહે
 તો પડ્યા વિશ્વમાં શીદ રહેલું ?
 એકના એક આ વિશ્વને જોઈને
 થાકીએ, ક્યાં સુધી આમ સહેલું ?
 એકલી રાત કે એકલો દિવસ ના
 નિત્ય અજાણામણો થાત દ્રગમાં ?
 સૂર્ય સાંજે જતો આથમી વેગળો
 તે સવારે થવા નવીન જગમાં.
 અમર ભર્તૃહરિ કે બલીને પૂછો,
 ‘જીવનથી છો તમે શું ન થાક્યા ?’
 મૃત્યુને પંદના વદવા દ્રોણના
 પુત્રને પૂછજો કેમ જાગ્યા ?

જીવનને મૃત્યુ વૈવિધ્યથી ભરી જતું,
 જીવનના થાક મૃત્યુ ઉતારે,
 સવારે ઉગતા નવલ ભાનુ સમું
 સાંપડે છે જીવન મૃત્યુ-આરે.

નારી

માયાનો પાશ છે નારી, કહે કે દ્વાર નર્કનું;
 કહે કે ખાણ રત્નોની, કથે કે શક્તિરૂપિણી.

નિહું પ્રસંશું નવ નારને હું,
 દેખાય તેવી મુજને કહું છું:
 નારી દીવાની જલતી દિવેટ, એ
 ભીંજેલ સ્નેહે, ભરી મેંશ પેટ છે.

પૂરે જે કેડિયે સ્નેહ, સંરક્ષે વાયુ-આપટે
 જલી તે નરનું નારી, ઉબળે ધર ઉર બે.

એ દીપિકા મોહવેલો બને જે
 પતંગ પેઠે સળગી મરે તે;
 ખોટા મમત્વે અડતાં દઝાડે,
 પળે રહે નિંદી, અંધાર તે પીચે.

જ્યોતમાં છૂપી છે મેંશ, આગે ભસ્મ, દિને નિશા;
 નારી નર વિષે તેમ ગુણાગુણ; વિવાદ શા ?

સાફલ્ય

(અનુષ્ટુપ-ગિત્રોપજાતિ-અગ્ધરા)

અષાઢે એક ઉગે છે, આમ્ર બાવળ રોપ બે;
ક્ષેત્રમાં 'કામના બેઉ' બોલી બેઠૂત સાચવે.

ધરા ઉરેથી રસ માતૃ-દૂધ શો

અને પિતાનાં અમીનેત્ર જેવો

પી સ્નેહ વર્ષાજળનો વધે છે

આંખો અને બાવળ એક સાથે.

સૂર્યદાદા જળીને જે વાતસલ્યે હૂંફ આપતા;

જેવા તે અંક દાદાનો, આલે બેઉ વધ્યે જતા.

*

કપાય છે બાવળ બાર વર્ષે,

આંખો રડે, બાવળ ત્યાં વહે છે:

“રો ના ભાઈ ! કપાઈ, જળી લસમ થતાં જન્મ સાફલ્ય મારો,

“જીવ્યે સાફલ્ય તારું, મધુર ફળ અને છાંય તું આપનારો.”

સંસારે માનવી ચે સૌ, છે એ બાવળ આમ્ર શા;

પોતપોતાતણી રીતે, સેવા દે ધન્ય સૌ થતા.

હરિજનનું ખલિદાન

સૂકું તળાવડું સધરા જેસંગનું,
 દૂભ્યાં સતીએ શાપ દીધા રે લોલ.—ધ્રુવ.
 જોશી પંડિતનાં પોથાંમાં નીકળ્યું,
 માગે છે ભોગ જલદેવતા રે લોલ.—સૂકું
 દાંડી પીટાવી વાવડ દીધા છે દેશમાં,
 આપોને કોઇ જીવન દાનમાં રે લોલ.—સૂકું
 સોપો પડ્યો છે સારાં નગરોના ચોકમાં,
 જીવનનાં મૂલ સૌને મોંઘાં રે લોલ.—સૂકું
 થાક્યો રાજા ને મહામંત્રી મુઝાય છે,
 કોનું ખલિદાન દેવું રે લોલ.—સૂકું
 સહુનાં જીવન સહુ કોઈને મીઠડાં,
 સેવાનો સૂર કોણ ઝીલે રે લોલ.—સૂકું
 સુણ્યાં હરિજને રાજાનાં દુઃખડાં,
 આવ્યા દોડીને પીવા વિખડાં રે લોલ.—સૂકું
 છાંટા ઉડેલ ન મુખે માતાના દૂધના,
 હૈયામાં લાખ લાખ આશા રે લોલ.—સૂકું
 ઢેડ ને ઢેડણ કેરો એવો એ લાડકો,
 સામે આવીને મયો ઉભોરે લોલ.—સૂકું
 વણે અઠાર જોઈ નીચું શું ધાલતી,
 કીધાં અંત્યજ-કુળ ઉજળાં રે લોલ.—સૂકું

એડતાં અલડાય એને બાજઠે બેસાડિયો,
રાબાએ હાથ માથે મૂક્યો રે લોલ.—સૂકું
લોકોની આંખમાં આંસુના સાગરો,
દીધો બત્રીસો બલિદાનમાં રે લોલ.—સૂકું

x

x

x

હસતા હરિજન કેરા એ ભોગથી,
આજે હિંદુત્વ કેરી હસ્તી રે લોલ.—સૂકું
છાતી ચાંપીને એને માથે ઉપાડીએ,
અંત્યજના તો'ય આશિયાળા રે લોલ.—સૂકું
લાખો 'મયા'એ પાયા પૂર્યા હિંદુત્વના,
મૂળાં બલિદાન દીધાં રે લોલ.—સૂકું
ગુણની ઉપર કીધા અવગુણ ઉજળિયાત,
જૂનાં એ પાપ આજ ધોવાં રે લોલ.—સૂકું

ભવનો માછી

તારી મીરાં ને તાર્યો નરસિયો તેં રાંક જો ને,

તેમાં જોરાવર શાનો તું હરિ ?

હળવા તાર્યો તેં માછી વાનરા કેં રામજી,

તારી શવરી તે કૂલ જોવડી.

ભવનાં પાણી તો ઉંડાં વાંસ વાંસ જોટલાં

તેમાં લાગે શું ભાર તુજને ? —તારી મીરાં

હાથી તારીને મનથી શીદ તું કુલાય છે,

તારી શકે ના જો તું મુજને ?

પાંદડાં ને કૂલ તો તરતાં આપમેળે સાગરે

તેને તાર્યામાં હરજી શું થયું ? —તારી મીરાં

તારી ઉતારે પ્રભુ ! પાર જો તું મુજને

પથથર તાર્યાનું માનું પારખું.

હીરા માણેક કેરા પોટલા આ મુજના

સુત ને દારા સૌ સાથે આવશે. —તારી મીરાં

x

x

x

જોટલું ઉચ્છીને મુજને પાર તું ઉતારશે ?

દેખતામાં ભારી કે શું લાગશે ?

જોવી કમળની ગુણી વિનતિ ને નાથજી

જોલ્યા હસી, ના એ હુંથી થશે. —તારી મીરાં

ભવનો ભાડૂતી માછી માનજે ના મુજને,

ભાડે જોડી ના મેં તો નાવડી,

ખાંધે ખેસાડી હું વા લોકને ઉતારતો
 કે તું ચલાવે જીલ આવડી ? —તારી મીરાં
 મીરાં તરી ને નરસી રાંકડો કે ફાંકડો
 સહુએ તર્યાં છે નિજ ખાંવડે;
 હળવા થાયે તે તરે ભવ કેરાં નીરને
 પથથરને તરતાં ક્યાંથી આવડે ? —તારી મીરાં
 ખડાણા તર્યાં ના મારા હાથથી તે કારણે
 મેં એ સાધેલા હળવા વાનરા,
 તરવું કમળ, તારે હોય તો તું શીખજે
 હળવા થાવાની એક એ કળા. —તારી મીરાં

ન સમજે

• શિખરિણી •

ફરી લાખો પુષ્પે, મધુકણ તણો અંધકરે,
 પીએ ના ટિપુ એ 'ભરૂં મધપુડો' માંખ ઉચરે,
 ભરાતાંમાં તો એ મધ સકળ લૂંટાય જનથી,
 નિહાળે આ તહોયે, કૃપણ કયમ સમજે ન મનથી ?

ભવનો માછી

તારી મીરાં ને તાર્યો નરસિયો તેં રાંક જો ને,

તેમાં જોરાવર શાનો તું હરિ ?

હળવા તાર્યો તેં માછી વાનરા કેં રામજી,

તારી શવરી તે કૂલ જોવડી.

ભવનાં પાણી તો ઉડાં વાંસ વાંસ જોટલાં

તેમાં લાગે શું ભાર તુજને ? —તારી મીરાં

હાથી તારીને મનથી શીદ તું કુલાય છે,

તારી શકે ના જો તું મુજને ?

પાંદડાં ને કૂલ તો તરતાં આપમેળે સાગરે

તેને તાર્યામાં હરજી શું થયું ? —તારી મીરાં

તારી ઉતારે પ્રભુ ! પાર જો તું મુજને

પથથર તાર્યાનું માનું પારખું.

હીરા માણેક કેરા પોટલા આ મુજના

સુત ને દારા સૌ સાથે આવશે. —તારી મીરાં

x

x

x

એટલું ઉચકીને મુજને પાર તું ઉતારશે ?

દેખતામાં ભારી કે શું ભાગશે ?

એવી કમળની સુણી વિનતિ ને નાથજી

ખોલ્યા હસી, ના એ હુંથી થશે. —તારી મીરાં

ભવનો ભાડૂતી માછી માનજે ના મુજને,

ભાડે જોડી ના મેં તો નાવડી,

ખાંધે જેસાડી હું વા લોકને, ઉતારતો
 કે તું ચલાવે જીભ આવડી ? —તારી મીરાં
 મીરાં તરી ને નરસી રાંકડો કે ફાંકડો
 સહુયે તર્યાં છે નિજ ખાંવડે;
 હળવા થાયે તે તરે ભવ કેરાં નીરને
 પથ્થરને તરતાં ક્યાંથી આવડે ? —તારી મીરાં
 ખડાણા તર્યાં ના મારા હાથથી તે કારણે
 મેં જે સાધેલા હળવા વાનરા,
 તરવું કમળ, તારે હોય તો તું શીખજે
 હળવા થવાની એક એ કળા. —તારી મીરાં

ન સમજે

• શિખરિણી •

ફરી લાખો પુષ્પે, મધુકણ તણો સંગ્રહ કરે,
 પીએ ના ટિપુ જે 'ભરૂં મધપુડો' માંખ ઉચરે,
 ભરાતાંમાં તો એ મધ સકળ લૂંટાય જનથી,
 નિહાળે આ તહોયે, કૃપણ કયમ સમજે ન મનથી ?

પ્રિય ધરા

(શિખરિણી)

અલંકારો વસ્ત્રો નવલ ધરી અંગે પિયુ તણા
 ધરે જાતાં પ્યારા, નયનજળ આંખે ઊમટતાં;
 રહે, પારેવા-શું હૃદય ફફડે ને ડસડસે
 કિશોરી કન્યા કે, સ્વજન ધર વાડી વતનના
 વિભેગે, એ જાણે પિયુલવન મહોલાત ગરવાં
 અને બહાલો સ્વામી પ્રણય પ્રતિમા શો તહિં વસે
 છતાં એ જ્યાં જન્મી, ગરીબ ધર હો ઝૂપડું ભલે
 ભૂલે કેવી રીતે? ઉદ્ધિ ઉરનો અંચળ બને !

હું ચે પૃથ્વી છોડી પિયુ નગરનો પંથ પળતાં
 ભૂલું કેવી રીતે ચિરપરિચિતા માતૃ-ધરણી ?
 મને વંકુઠે વા અમરપુર જાવું પ્રિય, છતાં
 ધરા આંસુસિદ્ધતા તમ દુઃખલરીઓછી ન પ્રિયા.

વસું સ્વર્ગે હું તો પણ અવનિ આકાષણ ઉરે,
 સૂતાં સ્વામી અંકે, ઉડું સમ દેગો ભૂપર ઠરે.

સન્ન

: અનુષ્ટુપ :

વૈતરણી તણે તીરે, ઇન્દરો સ્વર્ગલોકનો
 આપેલો હોડીવાળાને, ઉતારે પ્રેત ટંકસ લે.
 મૃત્યુનો માર્ગ પ્રેતોથી ઉભરાતો અહુનિશ;
 સમાલી ટંકસ લે પહેલાં, બેસાડે હોડીમાં પછી
 ઇન્દરાદાર પ્રેતોને કે ખુદાળક્ષ કોઈ ના
 ધૂસી જાયે દિધા વિના દામ હોડી-ઉતારના.
 આવ્યો કંબૂસ કાકો કે એકદા મૃત્યુમાર્ગથી,
 માગ્યા જ્યાં દામ હોડીના મોં જગાડી બિલો રહ્યો.
 જોઈ ચોપાસ ને એણે અંપલાવ્યું નિમિષમાં
 નદી વિષે, તરી પહોંચ્યો બીજે કાંઠે ત્વરા થકી.
 હોંકારા, ચીંચીઆરી સૌ લેશ કાને ધરી નકે,
 બે જો એણે જાચાવ્યા એ માત્ર આનંદની બીના.
 સ્વર્ગ ને નકેના દેવો આવ્યા વૈતરણી તીરે
 ઇન્દરો તોડનારા એ પ્રેતનો ન્યાય તોળવા.
 ગર્જતા અક્સરો બોલે: 'કોણુ એ દુષ્ટ! નકેમાં
 નાંખીએ હાલ ને હાલ, અગ્નિમાં ભૂંજીએ સદા.'
 'ટીંગાવી માથડે ઉંધે ગેળી માર મરાવીએ'
 'એવો એ કોણુ સ્પર્ધા શી? સ્વર્ગ મહેસુલ તોડતો!'
 સૂચવે એમ શિક્ષા સૌ ભિન્ન કંબૂસ કાજ એ.
 બોલે ત્યાં ધર્મરાજ જે તોળતા ન્યાય ત્રાજવે
 સ્વર્ગ ને નકે બેઉનો—છેલી છે કોર્ટ જેમની;

‘કાચદાલંગ કંભૂસે કીધો ઘોર ભયાનક,
 ‘અતિ ઘોર ઘટે માટે સજા દ્રષ્ટાન્તરૂપ કે.
 ‘મોકલો મૃત્યુલોકે જ્યાં પુત્રો પૈસા ઉઠાડતા
 ‘સંચેલા કંભૂસે જૈં કરી, તે રોજ દેખવા.’

પરોઢનો તારો

(પૃથ્વી)

ગયો રજનિનાથ, છે તિમિર ઘોર પૃથ્વી પરે,
 ઉગ્યો દિનકરે નથી, ક્ષિતિજમાં પૂર્યા સાથિયા
 નથી નવલ રંગના હજી ઉપાકરે કોમળા.
 થઈ મલિન જ્યોત દીપક તણી, નિશા નિતરી.

ન ચંદ્ર, રવિ, ના ઉપા, તિમિર કોણ ટાળે હવે?
 પ્રભાત ઉગતાં ઉગે અવલ ઘોર થૈને નિશા.
 અરાજક પળે ત્યહીં નવલ શુક શો તારલો
 ઉગે ગગનમાં, દશે દિશ પ્રકાશ રેલી રહે.

અજાણ ઉડુ! ધન્ય હે! પ્રગટિ તું અણીની પળે
 હરે તિમિર લોકનું, પલકતો પ્રભા વેરતો.
 ઘડીક પછી અર્કનો ઉદય સ્વયં થાતાં ઉડુ!
 ઘટે તુજ પ્રભા, વિલીન બનતો દિશાગચ્છરે.
 ભલે જગત વીસરે ઉડુ! તને પ્રભાતે છતાં
 પ્રભા ક્ષણિક તુજ એ મુજ ઉરે વસી શાશ્વતી.

કવિ ન્હાનાલાલને અંજલિ

(સાર્દલ વિ०)

ગાનારા ગૃહભાવ આર્યકુલના, તે લગ્ન લોકોત્તરે
 સિચી છે કવિતા વિષે જિવનની ઉચ્ચોચ કેં એવણા.
 જીવ્યા જીવન ટેકવીર બનીને, યંકા ! નમ્યા ના કદી.
 નોંધાવી કવિના કુલે જગતના સેવા તણી રે સદી.

(અનુક્રુપ)

બ્રહ્મનાદ શમ્યો અંતે મહાનાદ વિષે કવિ !
 રૂપ્યા આપ, રૂપીશું સૌ, ભૂલાશે ના છતાં છપી.

સ્મૃતિ

(પૃથ્વી)

હસો શીદ મને ભલા કહિ 'કવો' ? હું છું અદ્ય તે
 લહું, વળી ગીતે બધાં ગતહિણાં લહું મુજ. શું
 કરું ? સ્મરણ-ગંધરે અતલ રત્ન કેા ગૂમ છે
 થયું, નવ જડે છતાં વિસરું ના સ્મૃતિ-ગંધ એ.

ચિરન્તન યુગો તણાં સ્મરણ ખૂબ ઉખેળતો,
 નથી કવિ થવું, અનંત સ્મૃતિ-સાગરે રૂબવું.
 રૂબાય નવ ત્યાં લગી સ્મરણ ગૂંજનો ગૂંજતો
 અદીઠ શમણાં તણા મલકમાં ફરું ધૂમતો.

ઉલેચી ઉલેચી નિશદિન કરોડો રહી ગઈ ૨૦
કરોડે આ મારી પણ ન મુજ આયુષ્ય—'દધિ તો
તસૂ ઓછો થાતો; નવ દુઃખ દવે ચે ધગધગી
વરાળોના રૂપે પણ ઊડી ઊણો એ લવ થતો.

રે હાય! કેા પવન, પાવક, પાણી, વજ્ર
તોડી શકે ન મમ જીરણ દેહ-વસ્ત્ર;
નિષ્કિય હું, જીવન છે મુજ ખાલી ખોખું,
થે ત્રાજવું અતળ કાળ હું વ્યર્થ જોખું.

છે મૃત્યુ કાટહરણી લવની સરાણ,
ને એષણા મરણમાં જ વિકાસ કેરી;
સેવા, સ્વભોગ સમ ઉન્નત સિદ્ધિઓમાં ૩૦
મોળું સદાય અમરત્વ પડે અરે રે!

વદે અશ્વત્થામા દ્રુવિઃ—જિવું હું ના, મર્ત્ય જીવતા,
મરેલો હું, મારાં દુઃખ દવ થયાં માત્ર અમર.

કવિ મહાનાલાલને અંજલિ

(સાર્દલ વિ.)

ગાનારા ગૃહલાવ આર્યકુલના, તે લગ્ન લોકોત્તરે
 સિચી છે કવિતા વિષે જિવનની ઉચ્ચોચ કું એષણા.
 જીવ્યા જીવન ટેકવીર બનીને, બંકા ! નમ્યા ના કદી.
 નોંધાવી કવિના કુલે જગતના સેવા તણી રે સદી.

(અનુષ્ટુપ)

પ્રદ્યનાદ શમ્યો અંતે મહાનાદ વિષે કવિ !
 રૂપ્યા આપ, રૂપીશું સૌ, ભૂલાશે ના છતાં છળી.

સ્મૃતિ

(પૃથ્વી)

હસો શીદ મને ભલા કહિ 'કવો' ? હું છું અદ્ય તે
 લહું, વળી ગીતે બધાં ગતહિણાં લહું મુજ. શું
 કરું ? સ્મરણ-ગંધરે અતલ રતન કેા ગૂમ છે
 થયું, નવ જડે છતાં વિસરું ના સ્મૃતિ-ગંધ એ.

ચિરન્તન યુગો તણાં સ્મરણ ખૂબ ઉખેળતો,
 નથી કવિ થયું, અનંત સ્મૃતિ-સાગરે રૂબવું.
 રૂબાય નવ ત્યાં લગી સ્મરણ ગૂંજનો ગૂંજતો
 અદીઠ શમણાં તણા મલકમાં ફરું ધૂમતો.

ભારતનો સંદેશો.

ધર્મક્ષેત્રે કુરુક્ષેત્રે ધર્માધર્મ લડ્યા, કહે
 કથા ને વર્ણવે ઘોર યુદ્ધ, એ કુરુપાંડુનું.
 પાંડવોને લલાટે તો લેળલો ધર્મનાં લખ્યાં,
 કૌરવો ધર્મસંહર્તા સદાના લોક માનતા.
 ગતાનુગતિકા લોકા, બાળાવાક્યં પ્રમાણુતા,
 બુદ્ધિ કેરી કસોટીથી કસે ના ભારતી કથા. ૬

ખુરાઈ તો કૌરવની જગે સૌ
 બાણે, વિચારી પણ પાંડવોની
 કાચે કદા એ કુટિલા કળા જે
 અસત્યને સત્ય સ્વરૂપ આપે,
 ખોટો લગાવી ઋતનો ગીલેટ
 અનૃતને ધર્મ્ય કહી ભજે તે
 ને વિશ્વ સાથે નિજને ઠગે તે ?
 એ ધર્મનાં લેળલને ઉઠાવી
 ક્યાં ધર્મ બેવા કદી કે. મથે છે ? ૧૫
 માંડો કસોટી ગ્રહી પાંડવોને,
 સોનું હશે સો ટચનું ચદા તો
 પ્રકાશશે લેળલ વાંચશે ના.

રાજા ધર્મ ગણાય લેળલરૂપે કુન્તીકુળે ધર્મના,
 વક્ત્રા સત્ય તણા, યુધે સ્થિર વળી પૂજાઈ નૃપોત્તણા;

આવી જ્યાં કપરી ઘડી, કિધ ગુરૂનો દ્રોહ ધર્મે તદા,
'અશ્વત્થામન મૃત્યુલોક વિચર્યો,' જુદું જીભે આચર્યા.

બાણીને સ્વાર્થને કાળે, સત્યનો ઘોર દ્રોહ એ,
આસાનીથી કીધો એણે, ધર્મમૂર્તિ છતાં કહો ?
પૃથ્વીને પાટલે તે દિ' તર્ફડીને મરી ગયું
હાય રે સત્ય, તહોયે એ સત્યવાદી યુધિષ્ઠિર ! ૨૬

ને મૃત્યુજેતા ભડવીર ભીષ્મે,
તૃણાંકુરો ખેડુત કોઈ કાપે;
તે રીત જ્યાં પાંડવસૈન્ય કાપ્યું,
સંહાર રૂપે બની, બાણ-વૃષ્ટિ,
કરી કીધી ચારણી પાર્થકાયા,
ત્યારે ધ્રુજ્યા બદલ વીર-રાયા.
નિઃશસ્ત્ર ભાવે રથ ખેડવાનું
ભૂલી ગયા એ પણ, ચક્ર ધારી
ધાયા રણે, ત્યાં ભડવીર ભીષ્મે
હસી, 'જીત્યો હું' કહી ચાપ છોડ્યું.
એ ભીષ્મ-હાસ્યે વસી ક્ષાત્રવીર
ઝાંખો કરે પાંડવ-સારથી ના ?
હે કૃષ્ણ ! તારૂં પણ જો ગયું તો
કહે પછી સ્થાન જ ધર્મનું કયાં ?
ને માત તહોયે ચળી કુન્તી એણે
રે પાર્થ કરું બહુ ભેદ કીધો.
દિવ્યાસ્ત્ર માંગી લીધ કરું પાસે
કે પાર્થ એને કર ના હણાયે !

૩૨

૪૦

રે પાર્થ હાથે રવિપુત્ર મૃત્યુ
 તણી ગમી માત જ કલ્પના શૈં?
 પુત્રપુત્ર તણી વચ્ચે ભેદ, એ માતૃધર્મનો
 કારમો દ્રોહ, કુન્તીએ કીધો ધર્મધ્વજ તળે.

વીરો તણો મુકુટ ને ભડવીર યોદ્ધો
 છે ભારતે વિરલ ગાંડિવધારી પાર્થ;
 ગીતા-રસામૃત પીધું, બલવીર કૃષ્ણ
 છે સારથી, પણ ન કાયરતા છુપાયે!

પર

લાગ્યું લેખલ વીરનું પણ જરા ના વીરતા પાર્થમાં,
 જોદ્ધો એક હતો નહિં કરળજે એ અર્જુને ભારતે;
 વીંધ્યા ભીષ્મ શિખંડીએ, ગુરુ કને શસ્ત્રો તબલવ્યાં છળે,
 માર્યો કર્ણ પ્રચંડ વીર્યપ્રતિમા એ તો કલંકી કથા. ૫૬

અમોઘ વિદ્યા, બળ શસ્ત્રવાળો,
 એ કર્ણ વીરત્વની મૂર્તિ બાણે!
 ચાચી દયા ના; દીધ દાનવીરે
 આસ્ત્રાસ્ત્રને કુંડળ ઇંદ્રહાથે.
 રે ધન્ય! એ વીર્ય સુરેન્દ્ર યાચે,
 છેલ્લી પણે યે નવ ટેક ચૂકે!

આપીં બધું જીવન એ જીતી ગયો,
 વીરત્વનો ધર્મ બતાવતો ગયો.
 રે હાય! એની જગ જોડલી ક્યાં?
 ક્યાં પાર્થ ને ક્યાં નરવીર કર્ણ?

૬૪

ક્યાં કર્ણ ધર્મોર્થ ત્રિલોકત્યાગી ?
 ક્યાં પાર્થ તો કાયર દેહરાગી ?
 એકની દ્રષ્ટિની સામે, વીરનો વીરધર્મ છે,
 બીજને સસ્તી કીર્તિ ને, રાજ્યનો ઉર લોભ છે. ૭૦

રે એ દિને કુરુધરા ગદલાઈ નાતે
 બે ક્ષાત્રધર્મ-નરધર્મ રક્ષાર્થ પાર્થે
 છોડી ભીરૂપણ, બીધું હત શીર્ષ સોંધું
 તો કર્ણ-વીરપણું કેં થયું હોત મોંધું.

ઉપાડવા જ્યાં રથચક્ર ખૂંચ્યું
 કર્ણે તજ્યાં શસ્ત્ર, સડાક પાર્થે
 શસ્ત્રો ચલાવી શિર છેદ્યું કર્ણનું.
 રે વ્યંડળે વ્યંડળકાર્ય કીધું,
 વીરત્વ કે ધર્મ ત્યહીં કહો શાં ?
 મૃત્યુભૂખી ભૂમીમાં એ, તે દિ' પાર્થકરે અહો !
 હણામે કર્ણ રાજ ના, હણાયો વીરધર્મ ત્યાં. ૮૧

છે એટલું ક્યાં ગસ પાંડવોનું ?
 વગોણું ગાવું ન ગમે છતાં ચે
 સંધ્યાનલે તારક જેમ ફૂટે,
 હૈયાપટે તેમ પ્રસંગ ઉઠે. ૮૫
 રાજ સુયોધન ગદાપટુ વીર સાથે
 વૈરાંધ ભીમનૃપનું થયું દ્રુદ્ર યુદ્ધ,
 છોડી વીરોચિત રૂઢી નૃપનાંગ ભાંગી
 ભીમે અધર્મ કીધ, એ પણ માફશું કે ?

ને કૃષ્ણા, નૃપશોષિતે કુરુધરામાં સ્નાન જે વાંચ્છતી,
સત્રાસી નૃપનાર તહોય વિસરી સાચો ક્ષમાધર્મ તે,
માગે દ્રોણ ગુરુતણા સુતતણું માથું બની કાળકા,
એને હાથ પડી જીવે કયમ કહો રે ધર્મ આ ભારતે? ૯૩

પાંડવોની ધન નીચે, સત્ય, વીરત્વ માત્ર ના,
સ્ત્રીત્વ, માતૃત્વ, ક્ષાત્રત્વે, ભંડારાઈ ગયાં ભૂમાં.
ધર્મ કેરી ધન નીચે, અધર્મ હાય ઊછર્યો;
તેજહીન બન્યો રાષ્ટ્ર, ઓછાયે સત્ય-ધર્મને.
તો શું ભારત કાવ્યનો અક્ષણ છે સંદેશ જે “ધર્મને
સંરક્ષો” કથવા મથે? નહિં નહિં એવું જરીકે નથી;
ધર્માધર્મ તણી તમે નવ કદા દોરી શકો લીટીઓ,
ધર્માધર્મ તણા નહિં કદિ તમે વ્યૂહો શકો ગોઠવી. ૧૦૧

અધર્મને સંહરવો ન રહેલો
પગેરું એનું પકડાય ઝટ ના.
અધર્મ જીવે ધરિ ધર્મરૂપ
ને સત્યરૂપે જીવતું અસત્ય.

બસૂસ રૂપે દંધને ફરેળ
ધૂસી જતો પાંડવછાવણી જે
ધૂસી જશે સંદિર ચેતને હો
અધર્મ એ, ભારતની કથા કહે.

વિક્રમ સંવત ૨૦૦૦

વીત્યાં વર્ષ હજાર જે શકવિજેતા ભૂપના સંવતે,
ક્રિધાં કાર્ય અનેક અદ્ભુત જને સંસ્કાર વિદ્યા વિષે;
માખ્યા સાગર સાતને વળી ધરા, આલો ભર્યાં ઊડળે,
નક્ષત્રો ગ્રહને ક્રીધાં ધરતીની પાડોશી પોળો સમાં.

થાયે દૃષ્ટિ વિશાળ માનવ તણી, પ્રહ્લાંડના ભેદને,
ઉકેલી અવલોકવા મથી રહ્યો વિજ્ઞાન-સંશોધને;
મોટો આમ-વિરાટ-માનવ જન્યો. આનંદની એ ખીના,
તોળા, કિંતુ વિરાટ માનવ તણો રે સ્વાર્થ સાથે જન્યો.

રેલાવી નવરક્ષાની સરિત એ સ્વાર્થે યુગે યુગમાં,
ભાંડુને કર ભાંડુની કતલ થૈ, દારા, ધરા લક્ષ્મીના
કંકાસે કટુતા વધી, અમીરસે છાંટા ઉડ્યા વિખના,
કેં પેગમ્બર સંતને શૂળી પરે સ્વાર્થે અઢાવ્યા જને.

નિર્દોષની કતલ ને વળી ધ્વંસલીલા
જેઈ જગે જિસસ, બુદ્ધ અ ગાંધી રોયા.
સ્વાર્થાંધતા જગતની કરી દૂર, શાંતિ
સંસ્થાપવા અમર યૌવન કેંક ખોયાં.

આવી છે કથની સહસ્ર દ્વય આ વીતેલ વર્ષો તણી,
તેથી આ શતકેં નવા વિમળ કેં સંસ્કાર વાંચું વિભો !
સોનેરી શમળાં મનુકુળ તણા ઉદ્ધારનાં સિદ્ધ હો !
ખાળી સ્વાર્થ, પશુત્વ માનવ તણાં છાંટો અમીછાંટણાં !

વિભુ

પ્રભાવશાળી રવિ જોઈ વિભુ
એમાં વસે માનવ એમ માને,
પ્રચંડ જવાળે વળી વન્નિહ જોતાં
જવાળે જગન્નાથ વસે વિચારે.

તોફાન ને ગર્જન મેઘ ડેરાં
ઝંઝાપ્રયાતો, પૃથિવી—પ્રકંપો.
વિષે વસે રૂદ્રસ્વરૂપ સૃષ્ટાઃ
છે કલ્પના એ શિશુ માનવીની.

વિભૂતિમાં વિશ્વની શાન્ત, દિવ્ય
કેા સખ્તરંગી ધનુ શી રૂપાળી,
નિરભ્ર નીલા નભતુલ્ય ઉરે
વા વિશ્વસ્વામી નવ કેમ શોધો ?

અગ્નિમાં, ગર્જને ઘનનાં, પૃથ્વીકંપ વિષે વિભુ
નથી, પ્રેમ રૂપે બેઠો હૃદયને પ્રભુ સદા.

નારીસમક

(અનુષ્ટુપ)

ઉભવળા ખીજ રેખાશી, વીજ શાં રિમત વેરતી;
સ્વચ્છ છે વાણી ને વેશ, નમું ગુર્જરસુંદરી !
સ્વામીની સંગ ધૂમીને, ધરા ચોખંડની વિષે
ગુર્જરોના ગુણોની તું, ગળાંવે ગર્વધોપણા.
સંસારશોભના બાણે, રૂપની વેલ પાંગરી,
ગુર્જરોના ગૃહે ખાંધે, તોરણે તેજપૂતળી. ૧

વીરમાતા તને ભેતાં, યાદ આવે વીરાંગના;
જળીને ભૈડરે જેણે સાચવ્યાં શીલ એકઠા.
પ્રચંડ દેહયુગ્મિ ને, અંગે શક્તિ સ્ફુરી રહી;
ધીંગા ધીંગાણિયા વીરો જેને જોળે રમી રહ્યા.
મારવાડતણી માતા ! આધુનિકા ભલે ન તું,
નમું છું પાદપદ્મે હું, માની જગદંબા તને. ૨

ઘડેલી પુષ્પથી કાયા, વિભુએ જેની કુર્સદે,
કિન્નરીકંઠની જેને દીધી બક્ષીસ ઉપરે.
અરે શું હિમની મૂર્તિ, રંગે ઇન્દ્રધનુ તણા,
રંગીને રંગીલા સૃષ્ટા, હિમ વિષે થીઝી ગયા !
કાશ્મિરી સુંદરી ! તારા દર્શને સ્મરણે ચડે
દેવ દેવાંગના, જેની તું છે સાચી પ્રતિનિધિ.

ચતુરા, ચપલા ખાળા તમે હો ખંગસુંદરી !
સ્વાતંત્ર્યે વેશભૂષામાં, અથે છે નારીસંઘમાં.

ભારતી માતને સખે, રમે ગુર્જરસુંદરી;
 ને ડાબે કર ખેલે છે, ઘઉંવણી ંગાલણી.
 વિશ્વને ખારણે આજે, સહુ જાણે ંગાળને;
 ધન્ય એ યશનાં ભાગી, ખાલે, ંગાળનાં નમું. ૪

નહિ નીચાં, નહિ ઊંચાં, મધ્યમા સુંદરી તમે,
 મધ્યદેશ તણાં વાસી, ભર્યાં સૌંદર્ય સૌખંદે;
 દેહેથી સુંદરી છોજો, ઊઠે સૌંદર્યની સદા,
 રંગખેરંગી રંગોનાં, ઝોઠણે માલવા દીસે
 જાણે વાસંતી કુલેથી ફેરેલો ખાગ ભારતે,
 વિલાસી માલવી ખાખા! નમું સાનંદ પાદમાં. ૫

તેજ ઘોડા સમા જેના, અંખોડે કૂલવેણીઓ
 સોહે ને સાળુનો છેડો, ખલે જેને સરી ગયો.
 નારી મહારાષ્ટ્ર કેરી તું સ્વતંત્ર વેશભૂષણે,
 જીજ્ઞાષા તણી ફૂળે, ઉજળાં મુખ સર્વનાં.
 સુઘડતા વસ્ત્રાદિકે, ગુર્જરી શી ઘરરખુ;
 નમું મહારાષ્ટ્રની નારી! માતા રાષ્ટ્રવીરો તણી. ૬

સંસ્કૃતિ દ્રાવિડો કેરી સાચવી તામીલે હજી,
 નમું એ નારીઓને જ્યાં, જૂના ઇતિહાસ સાંભરે.
 શ્યામ કાયા છતાં ચક્ષુ અને દંતે મનોહરા;
 હસે જ્યાં રમણી તું ત્યાં કૂલ જાણે ખરી પડે.
 મદ્રાસે, તામીલે જેણે માતાને એ નથી દીઠી;
 દેશમાતાતણું ચિત્ર, અધુરું એહ દોરશે. ૭

રાષ્ટ્ર અને યુગભાવના

ધરતીનું રૂઢન...

ધનધાન્ય ભરી ધરણી લૂંટાતી, લૂંટે લોક લૂંટારા,
અજળગજળ એ કો ન નિહાળે, મસ્ત થઈ ફરનારા;
માત સમી ધરણીની સેવા, મજુર, કૃષિક એ કરતા,
તન તોડી પ્રસ્વેદ તણાં, ટીંપાંનો અર્ધ્ય ધરંતા.

એ સેવા સંતાંન તણી, નીરખીને પુલકિત થાતી,
ધરણી દે ધનધાન્ય તણા, અંખાર મુખે મલકાતી;
કિન્તુ કિસાન મજુર તણા ના કરમાં કંઈયે રહેતું,
ધરણીની વરદાન-પ્રસાદી, કોઈક લૂંટી લેતું.

ધરણી, ધૂળ પાણીથી જેઓ, છોં, છીં કરતા નાસે,
તેવા કોઈ કપૂતકરે ધનધાન્ય પડે; ભૂખ ત્રાસે
લાડકડા ધરણીના ફૂટે, કપાળ બેઠ કરથી,
આપે માત છતાં એ ભૂખ્યા, લૂંટારાના ડરથી.

“હાય!” વહે ધરણી વલવલતાં વહાલાં બાળક જોતી,
“ધિક, લૂંટારા મૂડીવાદ!” કહી કૃશ્ણ રવે મા રોતી;
“રસકસ આજ છુપાવે ધરણી,” એવું કોઈક બોલે,
તો શું રોજ લૂંટારા કાળે, પ્રસન્ન હૈડું બોલે?

૧૬૫૮

મૂઠેશ્વર

(અનુષ્ટુપ)

એકદા વિશ્વના રાષ્ટ્રો ખેઠેલા હરિદ્રાધમાં,
 જોવા સૌથી વધુ મૂઠ સમાજ કે? મૂઠેશ્વર
 થવા આતુર રાષ્ટ્રોએ, વિવિધ ધર્મો વસ્તુઓ,
 ઇશુ કેરો વધસ્તંભ, શિશુઓ વ્યભિચારજ.
 ખરીદેલા ગુલામોને કેઈ રાષ્ટ્રે વળી ધર્યા;
 તપાસે પંડિતો એ સૌ, આવ્યો ત્યાં રાષ્ટ્ર ભારત.

આવ્યો ને સાથમાં લાવ્યો, નમૂના બેજ વિરલા;
 ધરી અસ્પૃશ્યતા ખેલાં, પંડિતો ચમકી ઊઠ્યા;
 “વાહ, આવું નથી વિશ્વે સમાજે કે પરાક્રમ!”
 બોલે એવું, ધરી ત્યાં તો વિધવા હિંદવાસીએ.

જોઈ કારુણ્યમૂર્તિ એ, ઘડેલી હિંદુ લોકની;
 કેઈ માની શકે ના કે, હશે એ મૂળ માનવી.
 વધાવ્યો તાળીએ સૌએ, જીતેલા હિંદ દેશને;
 વદી, “વિશ્વ સમાજોમાં ધન્ય તું છે મૂઠેશ્વર!”

ભવાની

ભારત કેરી હું તો ભવાની ખપ્પર લઈ જુગ ભમતી રે,
ખપ્પર ખાલી મુજ પડે ત્યાં ધરણી આ ધમધમતી ભારતવાસી રે.
ભારત કેરી૦

પૂર્વે મેં પાંચાળી થઈને ખપ્પર ખૂળ ભરેલું રે,
રક્ષા રૂઢિરથી સ્નાન કરેલાં કૌરવકુળ વિદારી ભારતવાસી રે.
ભારત કેરી૦

ખંડખંડ ખપ્પર લઈ કરતી ત્રિશૂળ સદાશિવ કેરૂં રે,
ખલિદાનો ખત્રીસાનાં લઈ ખપ્પર ભરછક ભરતી ભારતવાસી રે!
ભારત કેરી૦

કૃષ્ણ અને કદી જંઘીસ જેવા મુજ થતા સેનાનીરે,
યૌવન કેરા નવા રૂઢિરે દે ખપ્પર છલકાવી ભારતવાસી રે.
ભારત કેરી૦

સૈકાથી છે ખપ્પર ખાલી, ભોગ ભવાની માગે રે,
ભારતના ખત્રીસાકેરાં જતન હવે નહિ ચાલે ભારતવાસી રે!
ભારત કેરી૦

પાંચાળી પાંડવની ત્હોયે પાંડવસેન વિદારું રે,
ભારતના ખપ્પરમાં ભરિયા અભિમન્યુ સમ શૂરા ભારતવાસી રે.
ભારત કેરી૦

છત્રીસાનાં શિર વિના ના ભૂમિભાર કદી ભિતરે રે,
માટે માથાં મૂકી ખપ્પર ખાલી દો છલકાવી ભારતવાસી રે.
ભારત કેરી૦

દીપક

આલે ઉગતા ચંદ્રસૂરજ પણ થાકી લે વિશ્રાંતિ,
 કાજળકાળી રાત પડી દે, પ્રલય તણી બ્રાન્તિ.
 એવા તિમિર તણે હૈયે, જડેલો હીરલો શું ઝલકે !
 તિમિરના પડદાઓ તોડી, દીપક તુજ જોતલડી પલકે.
 આઘા ઊગે ચંદ્ર સૂરજ ને હાથે ના અડકાયે,
 ક્યાં ઊગે આથમતા એ પણ સે'જ નહિ સમજાયે,
 હૈયાની યે વાતો પણ એ સાંભળવા ન લગીરે,
 ઊભા નિજ નભપથમાં રહેતા કે નવ ચાલે ધીરે.
 તને તો હાથમહીં રાખું, જરી પણ આઘા ના ઠેલું;
 મધુર કંઈ આત્મનિવેદનની, વાતો તુજ આગળ રેલું.
 લાખ લાખ પ્રેમીનાં નખરાં તેં દીપ નજરે દીઠાં,
 કોટી કારસ્થાન રચાતાં તેજ દીધાં તેં મીઠાં.
 નૃતઅનૃત કંઈ કંઈ જગનું તું જાણે દીપક જેલું,
 આથમતા ચાંદો ને સૂરજ જાણે ના જરી તેલું.
 જળાવી જોળનમાં તારું સુકોમળ દેહ તણું ફૂલડું,
 હસે છે તેજતણાં હાસ્યે, કરંતાં જીવનને ફૂલ તું.
 આર્યજનોના પ્યારા દીપક, જુગભર પૂજા કરતાં,
 તુજ સ્વાર્પણની જ્યોતિ જુગભર મારે હૈયે ધરતાં;
 તૃપ્તિ ના તલભાર થતી ને, ઓછું ઓછું કંઈ લાગે,
 યની દીપક આ દેહ બાળવા આંતર-સ્પૃહા જાગે.
 યને મુજ દેહ દીપકજ્યોતિ, અમાસે અજવાળાં વેરું,
 જગતની અંધારી રાતો, તણી મુજ ભરમ યને ભેરું.

ફરતો ફરતો ફાગણ આવે

ફરતો ફરતો ફાગણ આવે હુતાશણી સળગાવે રે,
માનવતાની કુંજે ભડકા ભડભડતા ફેલાવે રે;

ફરતો ફરતો ફાગણ આવી૦

માનવતામાં મેલ ભરાણા, કુટિલ કીચડ જામ્યા રે,
ભૂંડી રે ભૂખ ને સ્વારથના ચોપાસે દવ લાગ્યા રે;

ફરતો ફરતો ફાગણ આવી૦

અળિયાના ઝે ભાંગ તણી છે પશુપુરાણી નીતિ રે,
પાશવતા ઝે પ્રજાળવાને માગે ભોગ ભવાની રે;

ફરતો ફરતો ફાગણ આવી૦

ન્યાય, નીતિ, અહિંસાને આજે ફારગતી જગ આપે રે,
ઈસા, મુસા ને યુદ્ધ તણા સૌ સંદેશાઓ ત્યાગે રે;

ફરતો ફરતો ફાગણ આવી૦

ભુગભુગની જોગણીઓ જાગી જળ થળ આલે ગાળે રે,
‘ખાઉં ખાઉ’ કહી હસી કહે છે : ‘પૃથ્વી કરવી પ્રાજે રે’;

ફરતો ફરતો ફાગણ આવી૦

આવ ભવાની, આવ જોગણી, અગ્નિવર્ષણ આવો રે,
માનવતાના મેલ પ્રજાળી નવસર્જન સરજાવો રે;

ફરતો ફરતો ફાગણ આવી૦

પદ્મનો સંદેશ

. પૃથ્વી .

કહે કમળ સાંભળો કથની, મુજ હૈયે હતી
શશીસમ રૂપે થવા સળળ વાંચના બુગથી.
પડયું વિાધળળે છતાં મલિન પંકમાં હાય હું.
રસાળ મિત પાણીડાં ભરી જમીન ઉઘાનની
અને કરકલા મીઠી કુશળ કોક માળી તણી
મળે, મન હતી સ્પૃહા : અફળ એ થઈ સર્વથા.

ખસી પણ ન ઉરથી પ્રળળ વાંચના રૂપની,
વધી અદકી જોશથી શયન પંક મધ્યે થતાં.
વસી અતળ વારિનાં તળ વિષે ધર્યું ધ્યાન મેં
મહા જીવન દ્યેયનું અજળ હામ હૈયે ધરી.

થઈ સફળ સાધના; મલિન પંક કીધો શુચિ
સ્વયત્નથી, ધરી પ્રભા ખીલું જલે મહા'શ્ચર્ય શું.

. અનુબંધ .

સંદેશો પદ્મનો : “લાળો દાટે બાહ્ય વિટંબણા
પંકે છો પુરુષાર્થીને, સિદ્ધિદા પંક તે કરે.”

સરસ્વતી

. પૃથ્વી .

“વહે કિલકિલાટથી સુખદ સ્વપ્નના ઘેનમાં
 નદી અગણિતા, સજી નવલ અંખરો રાતનાં—
 સમુદ્ર પ્રતિ-પુષ્પ ફૂંપળ ફળે સુશોભા ભર્યાઃ
 છતાં કયમ તું કૃષ્ણ સર્પ શી કૃષા બની, અંગ પે
 ધરી ધવલ વાળુકાપટ તણો ફિક્કો સાડલો
 રણે*સરસતી, વહે? ગરજતો ગમે ના 'દદિ'?”

“સમુદ્ર પ્રતિ છે વહે પ્રણયઘેલડી સૌ નદી;
 ગમે ગરજતો સમુદ્ર નવ કોણને? હું ચહું
 રણે વહવું, ઠારતાં તરસ જીગની કારમીઃ
 થવું વિલિન લાલ્યમાં મરુધરા રસે રેલતાં,
 ખપે રસકસો બધાં તનતણા મરુભોમ છે;
 અને કૃષય નાં રહે તન ભલે અલંકાર કે.”
 કહે સરસતી: “મને ઉદ્દિ-અંકની ના તમા,
 તસૂ ચ રણે જો કરી શકું રસાળ આ જીવને.”

* સરસ્વતી, ઉત્તર ગુજરાતની કુમારિકા નદી.

પ્રભુ મને પથ્થર ઘડજે રે!

પ્રભુ મને પથ્થર ઘડજે રે,
નથી મારે હીરલો થાવું રે.
પ્રભુ મને પથ્થર ઘડજે રે. ૧

હીરો બની મારે પેટી પટારે,
ફંધી ન મરવું તેજઃ
પ્રભુ મને તેજ ન દેજે રે,
પ્રભુ મને પથ્થર ઘડજે રે. ૨

પથ્થર ઘડજે ને કયાંય પટકજે
નદી સરોવર તીર,
મને સહુ પીડતું છોને રે;
પ્રભુ મને પથ્થર ઘડજે રે. ૩

હીરો બની કોઈ એક જ નર કે
નારીનો થાઉં દાસ,
પથ્થર બની પૃથ્વીની સેવારે
કરી મહારે લહાવજ લેવા રે;
પ્રભુ મને પથ્થર ઘડજે રે. ૪

તેજ હીરામાં ને ઝેર હૃદયમાં
ગમતું મને ના એમ;
પ્રભુ મને પથ્થર ઘડજે રે,
ઘડી મન કાવે ત્યાં ધરજે રે. ૫

પહાણને આપે પ્રભુપદ લોકો
હીરલે જડતા અંગ :
એમાંથી તું ઉગારી લેજે રે,
પ્રભુ મને પથ્થર ઘડજે રે. ૬

પ્રભુપદ કોઈને દેજે રે,
મને તો તું પથ્થર ઘડજે રે,
કહ્યું દેવ ! આટલું કરજે રે;
પ્રભુ મને પથ્થર ઘડજે રે. ૭

સેવકને ઝોના ઉચાટ શા ?

ભલે ઘેરે અંધાર રાત ઘેરી
છો પ્રલયની ભેરી
કે સેવકને ઝોના ઉચાટ શા ? .... (ધ્રુવ)

રજનીનો આવરદા તૂટે
ત્યાં આભ તેજ ફૂટે
કે રાતના કરવા ઉચાટ શા ? .... ભલે ઘેરે.

ભીંગે અમાસ તહોય હસવાં
કદમ કૂચ ધસવાં
કે સેવકને એના ઉચાટ શા ? ... ભલે ઘેરેં

સાચા સેવકતાણા ડગલે,
પ્રકાશ પડે ઢગલે,
કે રાતના કરવા ઉચાટ શા ? ... ભલે ઘેરેં

ભલે લોકો કૂલશય્યામાં પોઢે,
ને ગોદડાં ઝાઢે
કે સેવકને એના ઉચાટ શા ? ... ભલે ઘેરેં

છો સીતા ને રામ બે પોઢે
ને લખમણ બાગે,
કે સેવકને એના ઉચાટ શા ? ... ભલે ઘેરેં

છો ને સહુકો ગુલાબકૂલ સૂંઘે,
નિરાંતથી ઊઘે,
કે સેવકને એના ઉચાટ શા ? ... ભલે ઘેરેં

ચારુ પુષ્પો ચડે છે રામ દેરે,
હનુમાનને ઘેરે
કે આકડો એના ઉચાટ શા ? ... ભલે ઘેરેં

સેવકનું પદ છે મોંઘું,
ને અન્ય સહુ સોંઘું
તો સેવકને કરવા ઉચાટ શા ? ... ભલે ઘેરેં

શાનું સમારક ?

“દામ્પત્યના કાવ્યની મૂર્તિ જાણે,
આ તાજ ઊભો જમનાકિનારે;”

વદી કવિ ને જન જાય વારી,
વિલાસ કેરી પણ એ ખુમારી.

એ આરસે કાવ્ય કયું અજોડ

૫

સુણે મૂગું દર્શક કેંક કોડ ?

અશ્રુ હજારો મઝદૂર કેરાં

એ તાજના પથ્થરમાં દટાયલાં.

એ આંસુડાં પથ્થરપથ્થરે શું

મૂળા રવેથી ઊકળી ઊઠીને,

૧૦

કારુણ્યનું ગાન અખોલ ગાયે,

એથી થતા દર્શક મુગ્ધ શું હશે ?

પ્રેમાશ્રુ સમ્રાટ તણાં પડેલાં,

હશે હજારો પીડિતાશ્રુ લેખાં,

પોતા તણા અશ્રુનું મૂલ્ય જોતા

૧૫

શાહે ન જોયાં કયમ લેશ એને ?

“પ્રેમાશ્રુ શાહનાં મોઘાં, તણા છે તાજ સમારક;”

જોલીને વ્યર્થ એવું કાં, પીડિતાશ્રુ ઉવેખવાં ?

નથી સ્નેહાશ્રુ કે પીડિતજન અશ્રુ થકી વધુ

ખીનું કાંઈ તાજે—જડ સ્ફટિક તો દંભ જ નયો.

૨૦

લિખારી જે આંસુ નિજ પ્રિયતમાના શબ પરે,

વહાવે તેથી કાં અધિક ગણવાં શાહ-નૃપનાં ?

મિનારા ને મહેલો

(શિખરિણી)

પણે આઘે ઉભાં ગિરિવરતણાં શૃંગ ગગને
ધરી માથાં, શોભા હિમસુકુટની મસ્તક પરે;
વનશ્રીથી શોભે ગિરિવર કટિ નીલવરણી,
નિહાળી એ શોભા જનમન ચહે શૃંગ રચવા.

મિનારા ને મહેલો રચી જન હરીફાર્ધ કરવા
ચહે શૃંગો કેરી, હિમ સુકુટશા ધૂમ્મટ રચે;
વનશ્રીની શોભા પ્રગટ કરવા માનવ રચે
રૂપાળાં ઉઘાનો; ભલક વળી રંગો થકી ભરે.

હસે શૃંગો, જોઈ અસક્ષ્ણ પ્રયાસો જનતણા,
બને છે ના શૃંગો, બનતી પણ કેં તાડ-પ્રતિમા.

બની શૃંગો ઊંચાં હિમ અતિ સહે, ને પિંગળીને
વહી નીચે, પૃથ્વી ફલવતી કરે જીવનરસે.
મિનારા આ ઊંચા બની, ટકી રહે કેંક જનને
સદા નીચાં રાખી, કચડી નિજ પાયે ધરખીને.

મંગળ પ્રભાત

હિમાદ્રિ શિખર સાથે ઉતરે સ્પર્ધામાં એવા
મંદિરના ઘૂમ્મટે છે આસન દેવેશ!
ટાણે ટાણે ભિન્ન ભિન્ન ભોજનિયાં ભાવતાં ને
ઘડી ઘડી તણા ચઢે શૃંગારના વેશ. ૪

વાદળથી વાત કરે વાવટો ને ચરણમાં
ભાવિકોના ધન તણા ઢગલાઓ થાય,
આવા મોટા દેવ, તને ઘરમાં કે અંતરમાં
કેાધથી ચે નાનો કરી શી રીતે રખાય? ૮

હું તો રોજ આવી દ્વારે કરું દેવ દરશન,
દ્વારેથી વળાવે તું, હું આવું મુજ ઘેર;
જગતના રાજા! તારી મૂરતિને મન વિષે
સ્મરું ત્યારે છૂટે મિષ્ટ આનંદની સેર. ૧૨

સ્વપ્નસમ ઢળી હતી સંધ્યાની સુરખી મીઠી,
વિચારતો હતો હૈયે સવારનું કામ;
જન્મગાંઠ કાઢ હતી, નૈવેદ્યને ભેટ દેવા
સવારમાં જવું હતું દેવતાને ધામ, ૧૬

મેવા ને મીઠાઈ, નાણું નગદ જે અર્પવાનું
કરી રહ્યો હતો તેને ગોઠવી વિચાર,
ટકા દેતો ઊભો દ્વારે આવી ત્યાં કેા અધ્ધરમી
કે'તો: 'પ્રભુ નામે આપો ખાદ્ય આ તૈયાર.' ૨૦

આકૃત

જીવન પ્રાપ્તિ માટે પ્રભુનો જો આભારી થાઉં,
સંકટ શિર પડે ત્યારે હું પ્રભુગુણ કયમ ના ગાઉં?
મોંઘા જીવનનાં જળને, કસોટી કોણ કરી માપે?
જીવનહીર તણાં સંકટ, પ્રમાણે પૃથ્વીને આપે.

સંકટ જો ના શિર પડે તો, સતીનું સત કો જાણે ૫
રજનીના અંધાર વિના, જગતે શું ચંદ્ર વખાણે?
દુઃખ તણા દાવાનળથી, સુખ મોંઘેરાં મૂલ પામે,
વિરહ તણા વસમા પરિતાપે, પ્રેમ મધુર ખૂળ જામે.
એવાં વિરહ અને દુઃખને, પ્રભુએ જીવનમાં આપી,
નમાલા જીવનની એણે, નમાલી પામરતા કાપી. ૧૦

સંકટ લાખો શિર પડે, કોઈ ન દયા સુજ ખાશો,
'રે, રે, રંક ખિચારો' બોલી, ના ગભરાઈ જાશો.
પાપસમા મૂશીળતના પહાડો છો સુજ માથે લટકે,
મોક્ષ તણી તલવારો લાખો છો શિર પડતી ઝટકે.
કંઈ એ તલવારો ખૂટી, અને એ પહાડ તણા ચૂરા; ૧૫
ભલે ને જીવનરૂલ થાયે, થશે સુજ લહાવખધા પૂરા

આકૃતને આઘેથી ભાળી, લેયાઓ ના ડરશો,
અડગબની ઊભા રહેશો તો, નામ જગતમાં રળશો;
આકૃત આવે ભાલ તમારે, યશનું તિલક કરવા,
દયૂથર નેપોદ્યન કે ગાંધીના મારગ દાખવવા. ૨૦
વિજયની વરમાળા માટે, ઉતરજો આકૃતના જંગે,
કાચા જીવનને પાકું, બનાવો આકૃતના રંગે.

આઝાદીનો રોપ

(મુક્ત મનહર)

આઝાદીનું વાવ્યું ખીજ, ફણગો કૂટીને થયો,
રૂપાળો આ રોપ ભૂમી ભારતને ચોક;
પ્રસન્ન માનવ હૈયાં, રોપ છાયા આપે આજ,
અધિરાઈ ઉર વિષે રાજે એવી ફાક.

ખાતર હજીયે નાંખો, જોદો લોભ શ્રમે સહુ,
ઉતાવળે આંખા નથી પાકતા એ ભાઈ!
મહોરવા દો મોઢો રોપ, શાખા ને પ્રશાખાઓથી
ઘેર ઘટા ચારે પાસે જાવા દો છવાઈ.

ખાઓ કાંટા, પાઓ પાણી, પ્રેમેથી જતન કરો,
પામશો સમય આવ્યે આંખાકેરી સાખ,
વડલો વાવ્યો છે વડા પુરૂષોએ લોભ કેરા,
હરાયાં ન તોડે પાન રહેજો સબગ.

કલમી કે મહારીના આંખા જેવો આઝાદીનો
રોપ નથી હોતો, એ તો રાયણ ચતુર!
રાયણને રોખ્યા પછી એક પેઢી વીતે ત્યારે,
એસે સોના જેવાં સ્વાદુ રાયણાં મધુર!

ગ્રામજીવન

ગ્રામ્યલક્ષ્મી ક્યાં ગઈ વીરાઓ ગોતો ગૌરવવંતી,
 ગ્રામ્યકુંજ કરમાતી આજે કુસુમલ સૌરભવંતી;
 નગવન ને સરિતાનાં જોળન, સઘળે આવી ઓટ,
 લીલૂડા જેતરની કુંજે આજ ઉડે છે ખોટ. ગ્રામ્યલક્ષ્મીં
 ગોરી ગાવલડી ને લેંસો આજ રહી રહેંસાઈ,
 ગ્રામ્યલક્ષ્મી મા દેખીને એ આજ વીરા, રિસાઈ. ગ્રામ્યલક્ષ્મીં
 ઘી, દૂધને ગોરસ લૂંટાતાં જાય નગરની વાટે,
 ઘમર વલોણાં ગાજે ક્યાંથી? કહેતાં છાતી ફાટે. ગ્રામ્યલક્ષ્મીં
 નવજોળન નર ને નારીનું આજ રહ્યું પસાઈ,
 દુકાળ, દેવાં ને દળદળની આગ રહી ફેલાઈ. ગ્રામ્યલક્ષ્મીં
 ખાવા પુરું ધાન્ય મળે ના, લાજ ઢાંકવા લૂગડાં,
 રોગ દોગ રીખાવે એવું, કેમ કહું એ દુઃખડાં? ગ્રામ્યલક્ષ્મીં
 મોર અને કોયલને કાજે આજ રહી ના કુંજે,
 ગ્રામ્યજીવનના કોકડિયામાં આજ પડી છે ગૂંચો. ગ્રામ્યલક્ષ્મીં
 ઝાડ રહ્યાં ના, પાન રહ્યાં ના, નદી નીર સુકાણાં,
 ધરતીના રસકસ સૌ આલ્યા, ગાઉ શું દુઃખગાણાં? ગ્રામ્યલક્ષ્મીં
 કુદરત રૂઠી, ધણીય રૂઠ્યો, રૂઠ્યા છે સૌ લોક,
 ગરીબ બિચારાં ગામડિયાંની કોણ સુણે ધાપોક ! ગ્રામ્યલક્ષ્મીં
 ગ્રામ્યલક્ષ્મી મા કહે રિસાણી? નગરે શું ગઈ ચાલી?
 હાય, પડ્યાં છે આજ ગામડાં પ્રાણ વિના સૌ ખાલી. ગ્રામ્યલક્ષ્મીં

દિલનો દવ

- દિલને ડુંગરડે આજે દવ બળે,
નેણ તણે નેવલડે આંસુ ધાર,
ગોઝારી બની રે ભારત લોમકા. ૧
- આજે છેદાણાં સતનાં બેસણાં,
હત્યારા માનવની થે છે હાર,
આગે જળે છે રોમેરોમ હા! ૨
- ભિષ્મ હણાયો ભારત લોમનો,
જામી જાણે મેઘાડંબર રાત,
આલેથી હોલાણા સુરજ તારલા. ૩
- દીનને દલિતના દુઃખનો આશરો,
ગયો ગાંધી અમરાપુરને ઘાટ,
દેહનો દીધો રે હોમ બાપલા. ૪
- હંકારી લાવ્યો તું ભારત નાવડી
ઝોલા ખાતી આઝાદીને તીર,
સાચો સુકાની મોહન માતનો. ૫
- પ્રેમને અહિંસાનો આપ્યો પાઠ તે,
મરજીવા જગાડ્યા જગને પાટ,
સેવક સાચો તું માનવજાતનો. ૬
- ધરતી રડે છે આજે ધુસકે,
દીન બનીને રોયા સાગર સાત,
બેદા હિમાદ્રિ જેવા કું રડે. ૭
- પૂંજ પરવારી ગઈ સૌ આપણી,
ખાલી ખોખે માંડ્યા હાવાં હાટ,
પાપનો પોરો રે પૃથ્વીને ચડે. ૮

મરજીવા

અમે તો માજીના મરજીવા,
 મુક્તિ માતતણા મરજીવા કે,
 રણ લોમીના જોડા. અમે તો૦
 મુક્તિ માતનાં પગરણ માટે,
 પાથરિયે અમ પ્રાણ,
 મુક્તિનો નેજો લઈ ધસિયે,
 મરણ અમારી દહાણ. અમે તો૦
 ભૂમીમાત જો તર્પણ માગે,
 કાચાં લીલાં શિર,
 મુક્તિના મરજીવા દઈયે
 મોઘાં જીવન—હીર. અમે તો૦
 અમે જિભા નરખંકા સામે
 રણખંકા રણધીર,
 માતૃભૂમી મા! દેખી લેજો
 તારા જાવન વીર. અમે તો૦
 નલમાં, જળમાં કે વળી સ્થળમાં
 હમે બન્યા રખવાળ,
 જીવતે જીવત માતૃભોમનો
 થશે ન વાંકો વાળ. અમે તો૦
 હિંદ ભૂમીનું ચક્ર સુદર્શન
 ફરકે સાગરપાળ,
 રિયુદળના દળનાર અમે તો
 કાલ તણાયે કાલ. અમે તો૦

સિંહ તણી છે છાતી વીરો,
 બખ્તરિયા રણુટોપ,
 ભૂમો આપણી જો કોઈ ચાંપે
 કાપો કરીને કાપ. અમે તો
 દીન દુઃખીને પડજો ગાજી
 રહો ઊભા રણુધીર,
 પ્રેમતણા પરખંદા તો ચે,
 ભૂમીના ભડવીર. અમે તો

શૂરનું સ્વાર્પણ

ડીમ્ ડીમ્ ડીમાક્ ડમરૂં વાગે, ઘોર બજી રણુભેરી,
 સખ્તખંડમાં હાક પડી; શૂર, કરો ન અળ કું દેરી;
 રક્ષાંબર તન ધરી ભવાની, બખ્તર કરમાં લેતી
 વીજ કડાકે ત્રિશૂળ વીંજતી, આહવાન મા દેતી; ડીમ્ ડીમ્
 બમ્ બમ્ ભોળાનાથ તડૂકે, ત્રિલોક ભયથી કંપે,
 જોગણીઓ અદૃહાસ્ય કરે, ત્યાં જોદ્ધાઓ કયમ જંપે? ડીમ્ ડીમ્
 નર બંકાઓ ઉઠે ગર્જતા, ગગને દેતા તાળી,
 નવખંડે જવાળા ફેલાણી રાસ રમે મહાકાળી, ડીમ્ ડીમ્
 ઘોર ફૂંકતી શંખ ભવાની, ચોદ લોક બળભળતા,
 જળમાં, ચળમાં આલે સઘળે, ભીષણ ભડકા બળતા; ડીમ્ ડીમ્
 ચોટ ચઢી ચંડીને આજે અસુર દળને દળવા,
 જુગજુગથી જામેલા ભીષણ ભૂમીભાર સંહરવા; ડીમ્ ડીમ્
 જોડો ને નર બંકા! લીલાં શિરનાં દેજો તર્પણ,
 વિરિમત ચોદેલોક થશે, કહી: 'ધન્ય શૂરનું સ્વાર્પણ!' ડીમ્ ડીમ્

બુદ્ધ-દાસી

માગી લીધી પદનખકણી બુદ્ધની ઊંઘિસારે
પાયે લાગી; ઉપવન વિષે સ્થાપી તે સ્તૂપ બાંધે
પાષાણોનો અપરુપ અને ઉપરે, શિલ્પશોભા
જેની જોતાં મનહર થતા પ્રેક્ષકો સર્વ આભા.

સંધ્યાએ રોજ રાણીઓ, રાજબાલા ધરી શુચિ
વસ્ત્રો ને ફૂલછાઓ લે પધારે સ્તૂપ-આંગણે.
સોનાના થાળમાં બાલા-વધૂ પેટાવતાં મળી
સુવર્ણ દીપની માળા; પાયે લાગે લળી લળી.

અન્નતશત્રુ નૃપ રાજપાટે

આવી, પિતાનો રુધિરપ્રવાહ

૧૦

ઘોઈ કરે ધર્મ પુરેથી સાક્ર;

ને શાસ્ત્રો યજ્ઞમધ્યે અગણિત હોએ બૌદ્ધનાં આહુતિમાં.

કહે બોલાવીને નૃપ નગરનાં નાર-નરને:

“ત્યજી રાજ, વિપ્રો અગર વેદોને નમન જે

“પૂજે બીજા કોને, નહિ જિવી શકે મુજ નગરે,

“લખી રાખો સૌ આ વચન હૈયાના પટ પરે.”

દીપાવળીનો દિવસાન્ત એ હતો.

કે ‘શ્રીમતી’ નામક બાઈ દાસી,

નાહી જળે પુણ્ય ને પુણ્ય-થાળે

પ્રદીપ રાખી, જઈ રાજરાણી

પાસે લેલી નીરવ નેત્ર ઢાળે.

૨૦

રાણી કંપી સભય વદતી : “એ કથા શું ન બાણે
“કે રાજાજી નિશદિન રટે : ‘સ્તૂપને અર્ધ્ય જે’ દે
“મારું તેને શુળી ચઢવિને એજને એજ ટાણે ?”
એવું સૂણી સઘન પગલે શ્રીમતી બાય ચાલી.

આવી ત્યાંથી વહુ-ઘર વિષે જ્યાં અમિતા રુપાળી
માથું બાંધે, સુકુર મણિનો સ્વચ્છ શોભિત ઢાળી;
સિન્દૂરેથી જતન અમિતા બહુ કરી આંકતી’તી
રેખા સેથે, ચમકી પણ ત્યાં શ્રીમતીને નિહાળી.
રેખા વાંકી થઈ ગઈ, ઘુલ હાથ તેનો ગયો. તે ૩૦
બોલી : “સ્પર્ધા મૂરખ તુજ આ કેવી તે શું ન બાણે ?
“પૂજા લાવી સમજી મન શું ? આંહીથી ચાલી બા તું,
“જેશે કો તો તુજ સુજ તણી થૈ જશે જીવહાણ.”

બેસી બારી નિકટ, નમતા તેજમાં રાજકન્યા
શુકલા વાંચે મશગૂલ બની, કાવ્ય-કા’ણી મઝાની;
સૂણી તે આ ગરબડ કરે ડોકિયું ઓરડામાં,
દાસી દેખી, ચમકિ નિકટે દોડતી બાય બાળા.
કાને રાખી મુખ ચુપકીથી શીખ દે રાજકન્યા :
“રાજાજી શું વિસરી ગઈ કે, મૃત્યુ સામે સ્વમેળે
દોડતી બાય છે રે !” ૪૦

દારે દારે ફરે થાળી પૂજાની લઈ શ્રીમતી;
“અરે નગ્નજનો !” બોલે : “પ્રભુપૂજા તણી ઘટી.”
સૂણી એ શબ્દ ને લોકો ઘેર ઘેર ઘૂલ હિંદ;
અવજા સાથ દે ગાળો, બોલે છે કોક “મોઈ તું.”

ખાંભી (પૃ. ૭૬): 'પ્રસ્થાન' માસિકમાં પ્રગટ.

નારી (પૃ. ૭૮): 'ભિર્મિ' જુન, જુલાઈ ૧૯૩૮માં પ્રગટ.

સાફલ્ય (પૃ. ૭૯): 'માધુરી' ઓક્ટોબર ૧૯૩૮માં પ્રગટ.

પ્રિય ધરા (પૃ. ૮૪): 'ભિર્મિ' જુન, જુલાઈ ૧૯૩૮માં પ્રગટ.

પરોઢનો તારો (પૃ. ૮૬): 'ચિત્રમય જગત' નવે. ૧૯૪૫માં પ્રગટ.

અમર અશ્વત્થામા (પૃ. ૮૭): 'પ્રસ્થાન'માં પ્રથમ પ્રગટ. આ આખું કાવ્ય અશ્વત્થામાની ઉક્તિ રૂપે છે. પંક્તિ ૨૦: ઉલેચી ઉલેચી... રહી ગઈ: કરોડો રાત્રિ દિવસનાં જળ ઉલેચી ઉલેચીને મારી જરડાની કરોડ થાકી ગઈ.

ભારતનો સંદેશો (પૃ. ૯૦): પૂર્ણર્હ=પૂર્ણપાત્ર. પંક્તિ ૩૪: 'ભૂલી ગયા એ પંથુ...' શ્રી કૃષ્ણે કુરુક્ષેત્રના યુદ્ધમાં શસ્ત્ર ન ધારણ કરવાનું પંથુ લીધું હતું તે ભૂલી ગયા. પંક્તિ ૭૩-૭૪: જો અર્જુને બીરતા ત્યજ પોતાનું માથું સોંધું કરી દીધું હોત તો કર્ણને વીરપદવી મોંઘી થઈ પડત.

વિક્રમ સંવત ૨૦૦૦ (પૃ. ૯૫): સંવત ૨૦૦૦ની દિવાળીએ આ કાવ્ય લખાયેલું. એ પછી પુણ્યશ્લોક મહાત્માજીનું નિધન થયું એ તાજે પ્રસંગ દારણ વેદના પ્રકટાવે છે.

નારી સપ્તક (પૃ. ૯૭): ભારતના જુદાજુદા સાત વિભાગોની નારી-મૂર્તિનું સંક્ષિપ્ત રેખાંકન.

દીપક (પૃ. ૧૦૪): 'પ્રસ્થાન' ચૈત્ર સં ૧૯૮૮માં પ્રગટ.

પદ્મનો સંદેશ (પૃ. ૧૦૬): આ લઘુ કાવ્યમાં પદ્મના પુરુષાર્થની કથની રજૂ કરી, છેવટે સંદેશો તારવેલો છે. સિદ્ધિદા=સિદ્ધિ આપનાર.

સરસ્વતી (પૃ. ૧૦૭): 'કુમાર' આસો ૧૯૯૨માં પ્રગટ.

ગમે... નવ કોણને ? = કોને ના ગમે ? મરુધરા=રણ.

શાનું સ્મારક ? (પૃ. ૧૧૧): 'પ્રસ્થાન' શ્રાવણ ૧૯૯૧માં પ્રગટ.

ચિનારા ને મહેલો (પૃ. ૧૧૨): 'ગુજરાત' ડીસેમ્બર ૧૯૩૫માં પ્રગટ.

દિલનો દવ (પૃ. ૧૧૯): પૂ આપુજીના સ્વર્ગગમન પ્રસંગે લખાયેલું.

બુદ્ધ-દાસી (પૃ. ૧૨૨): આ કાવ્ય કવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોરના 'પૂર્ણરણી' નામના જંગાળી કાવ્ય ઉપરથી રચાયેલું છે.

ગજબાહા—ગજબાહીરો. ગિલ્ડે—જનનિત. ગાનનાં ગાં—ગાં

ગુર્જર ગ્રંથભવન

આ. મંત્રી :
ઉપેન્દ્રભટ્ટાદ
જે. ત્રિવેદી

ગુજરાતી ભાષાના સર્વાંગી વિકાસને માટે હપયોગી પુસ્તકો પ્રગટ કરવા સાથે 'ગુર્જર ગ્રંથભવન' સ્થાપનામાં આવ્યું છે.

ભાલણનાં પદ

સંપાદક : જોડાલાલ ત્રિવેદી

(પહેલું પ્રકાશન)

ભાલણ અને નરસિંહયુગનાં સાહિત્યવિષયક મંતવ્યોમાં આ મૂલ્યવાન પુસ્તકે મોટી કાંતિ આણી છે. આ પુસ્તકમાં સંપાદિત ગયેલાં વાતસલ્ય-રસથી પરિપૂર્ણ ભાલણનાં પદ આપણી જ્ઞાતી કવિતાનો એક આસ્વાદ-યોગ્ય વિભાગ સુલભ કરી આપે છે. કવિનું જીવન અને કવન, દિગ્દર્શન તથા અનેક વિક્રતાપૂર્ણ પરિશિષ્ટો વડે આ પુસ્તકની હપયોગિતા ઘણી વધી ગયેલી છે.

અનેક વિક્ષાનો તથા વાંચકોની મુક્ત પ્રસંશા

આ ગ્રંથને સંપાદી છે. મૂલ્ય રૂ. ૩-૦

અલકા

કર્તા : જોડાલાલ ત્રિવેદી

(બીજું પ્રકાશન)

શ્રી. ત્રિવેદીનો આ અલિનવ કાવ્યસંગ્રહ રસ, સ્વનિ અને માધુર્ય-મુક્ત નાનાંમોટાં ૯૩ કાવ્યો રજૂ કરે છે. સરળ અને ચોટદાર કાવ્યોની ખરી ખૂબી અહીં લેવા મળે છે. મૂલ્ય રૂ. ૩-૦

બીજાં પ્રકાશનો હવે પછી ક્રમાનુસાર અહાર પડશે.

પ્રાપ્તિસ્થાન

જીવનલાલ અમરશી મહેતા • પીરમશા રોડ • અમદાવાદ

: ભવનના સુરખી :

૧ શ્રી. મણિલાલ મોહનલાલ ત્રિવેદી • સુ. ધોલકા.

૨ શ્રી. મણિલાલ મોતીરામ ત્રિવેદી નળિયાવાળા • સુરત.

૩ કાપડ અને રંગાટી કાપડ એસોસીયેશન • વડનગર.